

Jaarboekje van het Oudheidkundig Genootschap "Niftarlake" 1926

<https://hdl.handle.net/1874/9542>

J A A R B O E K J E
VAN HET
O U D H E I D K U N D I G G E N O O T S C H A P
„N I F T A R L A K E”
1926

ELECTR. DRUKKERIJ H. J. SMITS
O U D E G R A C H T 231 — U T R E C H T

L. S.

Hierbij hebben wij het genoegen het veertiende jaarboekje aan te bieden.

Twee onzer vroegere medewerkers zijn door den dood weggerukt: Mevr. Schaap—Van der Pek en Dr. J. A. Portengen. Aan hunne verdiensten worden hierachter eenige bladzijden gewijd.

Met toestemming van den verslaggever is hierin opgenomen een verslag van de excursie naar Montfoort. In onze jaarverslagen kunnen de excursies niet uitvoerig behandeld worden en toch is het voor hen, die er niet aan konden deelnemen, wel de moeite waard om er een en ander over te vernemen.

Bijdragen voor het jaarboekje 1927, het jaar van het derde lustrum van ons genootschap worden gaarne door ons tegemoet gezien.

De Redactie van het Jaarboekje:

J. G. TH. GREVENSTUK.

Dr. D. A. W. H. SLOET.

Mr. Ds. J. W. VERBURGT.

October 1926.

BESCHERMHEER.

Mr. Dr. F. A. C. Graaf VAN LYNDEN v. SANDENBURG,
te 's-Gravenhage.

BESTUUR.

Mr. Ds. J. W. VERBURGT, Leiden, *Voorzitter*.
J. G. Th. GREVENSTUK, Baambrugge, *Secretaris*.
Dr. D. A. W. H. SLOET, Abcoude, *Bibliothecaris*.
J. D. BASTERT, Breukelen, *Penningmeester*.
W. H. KOOMANS, Haarlem.
L. SCHIETHART, Vreeland.
Jhr. J. K. LAMPSINS VAN DEN VELDEN, Utrecht.

} Dagel. Bestuur.

V. L. Baron VAN BOETZELAER, te Twello.
M. ONNES VAN NYENRODE, te 's-Gravenhage.
J. WARMOLTS, te Kortenhoef.
E. A. H. A. VAN DE VELDE, te Loenen.
N. BASTERT, te Loenen.
Jhr. C. H. C. A. VAN SYPESTEYN, te Loosdrecht.
Dr. A. M. HARTOG, te Maarssen.
Mr. W. H. KÖHLER, te Maarssen.
Mr. W. B. WESTERMANN, te Maarssen.
E. G. WENTINK, te Utrecht.
KEES VALKENSTEIN, te Vleuten.
F. C. C. Baron VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN,
te Zuilen.
JAN VAN DER LIP, te Utrecht.
Jhr. Mr. C. DEDEL, te Abcoude.
Dr. J. J. F. STEIJLING, te Maartensdijk.
A. VAN BEEK, te Weesp.

LEDEN.

Abcoude:

Ds. G. G. J. Bleeker.
Jhr. Mr. C. Dedel.
C. M. L. Kouw.
Th. Moinat.
W. F. Pape.
H. van Raan.
Joh. Rentinck.
W. W. E. Rosenkötter.
Past. Dr. D. A. W. H. Sloet.
J. Trouw.
A. Th. Vis.
Joan Vis.
S. G. van der Werff.

Alkmaar:

Mej. J. W. H. Spruit.

Amsterdam:

A. J. Boom.
K. H. Broekhoff.
A. van der Bijl.
Mej. G. van der Bijl.
L. W. Doude v. Troostwijk.
Jan W. den Duijn.
Mej. Ida Haan.
P. Jansen Hzn.
P. A. Kater.
L. P. G. Kerkhoff.
H. L. Klein.
Bern. L. A. M. v. Ogtrop.
H. F. L. Schöler.
Th. J. Verriijn Stuart.
J. Vriesendorp.

Mr. P. L. de Vries Feijens.
E. W. Wijers.

Ankeveen:

P. J. Eijma.
E. R. D. Schaap.

Arnhem:

Mr. W. F. E. Spiering.

Baanbrugge:

Mej. D. van Doorn.
J. G. Th. Grevenstuk.
Th. E. Grevenstuk.
Mej. Wilh. F. Grevenstuk.
C. P. de Groot.
Ds. H. Haselager.
C. F. Jonkhart.
L. Portengen.
F. Rijke.
A. Schoenmaker.
Mr. J. Schoenmaker.

Baarn:

Mevr. E. H. Rutgers van Rozenburg—Baronesse van Hardenbroek.
P. E. Tegelberg.

Bilthoven:

D. R. Buma.
K. P. Maclaine Pont.

Breukelen:

J. D. Bastert.
 D. J. M. Bianchi.
 Johan Bleeker.
 A. H. Colenbrander.
 C. G. Hoekstra.
 G. C. Hoekstra.
 Mr. M. P. Th. à Th. van der
 Hoop van Slochteren.
 C. de Jonckheere.
 E. B. van Julsingha.
 H. J. van 't Lindenhout.
 C. W. Matthes.
 Hans Matthes.
 Deken P. W. A. Pieck.
 Ph. J. Schippers.
 Dt. K. de Snoo.
 Mevr. S. A. de Snoo-Sillevis.
 B. G. P. Verbiest.
 Mej. J. M. E. Willink van
 Collen.
 Mej. M. E. Willink van Col-
 len.

Bussum:

Jan de Grijs.
 M. Hartzema.

Cairo: (Egypte).

G. Ansoul.

Deventer:

Past. W. M. A. van Rijn.

Driebergen:

Jhr. P. P. de Beaufort.

's-Graveland:

Mr. D. J. A. Baron van Ha-
 rinxma thoe Slooten.

's-Gravenhage:

Bureau der Rijkscommissie
 voor de Monumenten.
 M. Onnes van Nyenrode.

Groningen:

Kapelaan F. J. Schoemaker.

Haarlem:

W. H. Koomans.
 C. Maarschalk.

Harreveld:

Pastoor J. J. Swildens.

Heemstede:

J. C. Brand Jr.

Hilversum:

D. de Bree.
 Mr. A. le Cosquino de Bussy.
 C. L. Heek.
 Mevr. A. J. Kardux- ten
 Hoopen.
 J. Kardux.
 Gen. Maj. E. Luden.
 C. Metzelaar.
 P. A. Pijnappel.

Hoorn:

U. G. Dorhout.

Kortenhoef:

Ds. J. van Bruggen.
 J. Warmolts.

Krommenie:

P. van Walbeek.

Leiden:

Mr. Ds. J. W. Verburgt.
Dr. F. C. Wieder.

Loenen:

N. Bastert.
G. J. Dokkum.
J. van Holthoon.
H. Hissink.
J. M. C. van Kempen.
I. A. Lantsheer.
Mr. H. P. Loggere.
L. L. Posthuma.
J. Roozenschoon.
E. A. H. A. van de Velde.
G. J. Weijland.
W. H. Willms.

Loenersloot:

Pastoor B. J. Brouwer.
Ir. E. Middelberg.
Mevr. de Wed. G. A. A.
Middelberg-Hallmann.

Loosdrecht:

Prof. Dr. K. H. Bouman.
Jhr. Q. J. van Swinderen.
Jhr. C. H. C. A. v. Sypesteyn
W. Voogsgeerd.

Maarssen:

Pastoor Dr. Alph. Ariëns.
R. H. Driessen.
A. M. Hartog.
L. G. James.
E. A. le Jolle.

J. M. de Muinck Keizer.
Mr. W. H. Köhler.
Dr. A. R. van Linge.
A. T. Plomp.
Mej. J. K. Plomp.
J. B. Scheuer.
J. G. Suring.
C. W. E. v. Voorst v. Beest.
J. P. van Voorst van Beest.
C. E. Wolff.
Mr. W. B. Westermann.

Maarsseveen:

Frans Smithuysen.
H. Schoenmaker Ezn.

Maartensdijk:

J. L. Krom Hzn.
Dr. J. J. F. Steijling.
E. P. W. van Schaik.

Montfoort:

J. B. Kemme.

Mijdrecht:

Pastoor J. Heerschop.

Nederhorst den Berg:

Mr. W. I. Doude van
Troostwijk.
Mevr. C. A. Pos—Kofloed.

Nieuwersluis:

Mr. E. van Beusekom.
A. H. Doude v. Troostwijk.
Mr. U. H. van Notten.

Nigtevecht:

M. H. Laddé.

Renkum:

Kapelaan A. van Hofslot.

Rhenen:

J. Houtman.

Rotterdam:

Bibliotheek der gemeente
Rotterdam.

Salatiga (Java):

Mr. Dr. L. Fr. H. J. Schöler.

Soesterberg:

Luit. J. Th. H. v. Weeren.

Twello:

V. L. Baron van Boetzelaer.

Utrecht:

J. B. P. Biegelaar.
Dr. C. Broeksmit.
Dr. Ch. M. A. Bijleveld.
J. H. M. Doude v. Troost-
wijk.
Pastoor L. J. v. d. Heijden.
Mr. J. Hooft Graafland.
Jhr. J. K. Lampsins v. d.
Velden.
H. van der Lip.
Jan van der Lip.
Jhr. L. Quarles van Ufford.
A. Ph. Ridder.
Mr. W. C. Schuylenburg.
H. J. Smits.
P. J. G. Verburgt.
E. G. Wentink.

Vleuten:

Kees Valkenstein.

Vreeland:

Ds. H. Th. Barbas.
A. S. Bartstra.
C. Blatt.
H. N. Blatt.
P. J. C. Blatt.
G. Ph. Ittmann.
C. A. Lion Cachet.
L. Schiethart.

Wassenaar:

Mevr. W. M. Terpstra-
Reerink.

Weesp:

A. van Beek.
Th. E. B. Honders.
Th. J. Houtman.
H. de Kloet.
J. G. Nordemann.

Weesperkarspel:

J. C. F. Bletz.

Winterswijk:

J. L. Thielking.

Zalt-Bommel:

F. J. de Freytag.

Zuilen:

J. Jonker Gzn.
F. C. C. Baron van 'Tuyll
van Serooskerken.
Wybren Wijmstra.

Zwolle:

Dr. G. A. B. Fijn van Draat.

DONATEUR.*Amsterdam:*

Mr. R. H. Erdmann.

BEGUNSTIGERS.*Abcoude:*

D. van Teeseling.

*Baambrugge:*G. Feringa.
J. van Heerden.
W. C. Smuling.*Breukelen*S. Breuninghoff.
J. H. M. Janse.
Ds. C. J. H. Verweijs.*Kortenhoef:*J. C. Koops.
's-Gravenhage:
Mej. Dr. A. J. Portengen.**IN MEMORIAM.**Dr. J. A. Portengen, Lid van
het Dag. Bestuur, Vreeland.
A. Baron de Girard de Miolet
van Coehoorn, Oud-Bur-
gemeester van Made, te
Nieuwersluis.
W. H. M. Brouwer Ancher,
Vreeland.L. A. Weinrich, Amsterdam.
Mevr. H. W. J. Schaap—
van der Pek, Lid van het
Bestuur, kunstschilderes,
Ankeveen.
G. H. Hooft van Vreeland,
Vreeland.

JAARVERSLAG.

Als gewoonlijk begint dit verslag met het verhandelde op de laatste Algemeene Vergadering, die ditmaal den 8sten Juli 1925 gehouden werd in het heerlijk aan de Vecht gelegen Hotel „de Kampioen” te Nieuwersluis.

Nadat de Secretaris de lotgevallen van het Genootschap in het afgelopen jaar had meegedeeld en de Penningmeester rekening en verantwoording had gedaan van zijn gehouden beheer, werden deze bestuursleden door den Voorzitter bedankt voor de toewijding, waarmede zij de belangen van het Genootschap hadden betijd.

Ingekomen was een schrijven van den heer D. de Zwart Jr. met de mededeeling, dat hij wegens verschillende andere werkzaamheden den tijd gekomen achtte om zijn functie als penningmeester neer te leggen. De Voorzitter zeide dit aftreden ten zeerste te betreuren en bracht hulde aan den heer de Zwart, die sedert de oprichting van het Genootschap met lust en ijver het penningmeesterschap had waargenomen.

Hierna kozen de aanwezige leden van het dagelijksch bestuur uit hun midden den heer J. D. Bastert tot penningmeester, welke benoeming door den gekozene onder zeker voorbehoud werd aanvaard.

Vervolgens werd besloten om dit jaar weder een excursie te houden. Na vele besprekingen werd vastgesteld om een bezoek te brengen aan de stad Oudewater. Door den Voorzitter werden tot leden van de excursie-commissie benoemd de heeren L. Schiethart, burgemeester van Vreeland, J. Warmolts, burgemeester van Kortenhoef, Jhr. J. K. Lampsins van den Velde en Jan van der Lip, architect, beiden te Utrecht.

Nadat nog besloten was om weder een jaarboekje uit te geven, werd de vergadering, na behandeling van de huishoudelijke zaken van het Genootschap gesloten.

Op Dinsdag 28 Juli werd de excursie naar Oudewater gehouden. Om half elf vereenigden de deelnemers zich op het Stations-

plein te Utrecht en werden daarna per auto naar Oudewater gebracht, waar men te kwart voor twaalf voor 't stadhuis afstapte.

Nadat burgemeester van Doorninck het gezelschap had verwelkomd werd het oude stadhuis bezichtigd. In de ouderwetsche raadzaal was door de goede zorgen van den ijverigen archivaris den heer Rahms een keur-collectie van oude charters, penningen en andere belangrijke en bezienswaardige voorwerpen tentoongesteld. Bovendien trok een unieke verzameling prenten betreffende Oudewater, particulier eigendom van den heer Rahms, bijzonder de aandacht.

Nadat alles bezichtigd was, betuigde de Voorzitter dank aan den Burgemeester en den Archivaris voor de vriendelijke ontvangst en de moeite, die men zich getroost had om het bezoek aan het stadhuis zoo belangwekkend te maken.

Onder geleide van den heer Rahms trok het gezelschap naar de zeer oude Herv. Kerk met den beroemden zadeldaktoren. Jammer genoeg is in de kerk zooveel gepleisterd, dat de fraaie kerk veel van haar vroegere schoonheid heeft verloren.

Na bezichtiging van het oude gebouw, dat vroeger bekend was als de vermaarde heksenwaag en verschillende schilderachtige oude gevels, begaf het gezelschap zich naar het café Deurlo om koffie te drinken.

Om half drie werd de reis voortgezet en werd een bezoek gebracht aan de „Stichting Bisdom van Vliet” te Haastrecht. Het gaat niet aan in het kort bestek van dit verslag alles te beschrijven wat in het museum van deze stichting is bijeengebracht. 'n Schat van zilverwerk, zeldzaam porcelein, kleedingstukken, meubelen, uurwerken, schilderijen, enz. te veel om op te noemen, werden door het gezelschap met bewondering bezichtigd. Vol verbazing over den rijkdom van dit dorpsmuseum werd de terugtocht aanvaard, nadat men nog even het alleraardigste antieke raadhuisje van Haastrecht aanschouwd had.

't Was wel een hoogst interessante excursie geweest. Meer dan voldaan gingen de deelnemers huiswaarts.

Het jaarboekje verscheen als gewoonlijk in het laatst van het jaar en mocht zich weder in groote belangstelling verheugen.

De heer de Zwart, die sedert 1912 het Penningmeesterschap heeft waargenomen, en op de Algem. Vergadering daarvan ontheven wenschte te worden, bleef lid van het Dag. Bestuur, doch overleed te Amsterdam den 8sten November 1925.

XIII

Kort daarop, 31 Januari 1926, overleed een ander lid van het Dag. Bestuur, namelijk Dr. J. A. Portengen te Vreeland, die aan de lezers van het jaarboekje welbekend is door de vele artikelen, die in de verschillende jaargangen van zijne hand geplaatst werden.

Beiden hebben zich voor het Genootschap zeer verdienstelijk gemaakt en hun verscheiden wordt ten zeerste betreurd.

In de vacatures hierdoor ontstaan zal dus op deze vergadering door de verkiezing van twee leden van het Dag. Bestuur moeten worden voorzien.

Vermeld dient nog te worden, dat Burgemeester en Wethouders van Montfoort het Genootschap hebben uitgenoodigd dit jaar een bezoek aan hunne stad te brengen.

Het aantal leden is weder iets toegenomen; met genoegen kan worden geconstateerd, dat de belangstelling steeds grooter wordt en Niftarlake zich in de sympathie van velen mag verheugen.

Uitgebracht op de Alg. Vergadering te Nieuwersluis Juni 1926.

De Secretaris,
J. G. Th. GREVENSTUK.

Staat van Ontvangsten en Uitgaven over het 14de Genootschapsjaar 1925.

ONTVANGSTEN:

Batig saldo v. d. Penningmeester . . .	f 413.78½
<i>Later geinde contributies over 1925:</i>	
10 leden	f 25.—
5 begunstigers	5.—
Over 1926:	
173 leden	432.50
1 lid	5.—
1 lid	3.50
12 begunstigers	12.—
1 donateur	10.—
1 donateur	5.—
	" 498.—
Jaarboekje	" 1.—
Gift Jhr. J. K. L. v. d. V.	" 50.—
Totaal	<u>f 962.78½</u>

UITGAVEN:

Jaarboekje 1925	f 374.80
Onk. excursie d.d. 8 Juli '25	26.90
Incassokosten, kransen begra- fenis leden Dag. Bestuur, drukkosten, zaalhuur, porti en andere kleine kosten	" 140.79
	<u>f 542.49</u>
Batig saldo	" 420.29½
Totaal	<u>f 962.78½</u>

De Penningmeester:

J. D. BASTERT.

Juni 1926.

In Memoriam

Dr. J. A. PORTENGEN.

Den een en dertigsten Januari 1926 ontsliep te Vreeland op zeventigjarigen leeftijd de WelEdelZeerGeleerde Heer Dr. J. A. Portengen in leven gemeentegeneesheer en arts aldaar.

Jacob Albertus Portengen werd geboren te Amsterdam den 14den Januari 1856. Hij was een zoon van Jacob Portengen, koopvaardijkapitein, later consul van Venezuela te Amsterdam.

Omdat zijn vader veel op reis was, en zijn moeder haren echtgenoot meestal vergezelde, ontving hij zijn opvoeding op de kostschool.

Na daarna het gymnasium te hebben afgeloopen werd hij militair-student in de medicijnen te Amsterdam, waar hij in het jaar 1885 zijn artsexamen deed.

Naast de medische studie, had hij groote belangstelling voor aardrijkskunde. Voor zijn bijdragen als corresponderend lid van de „Société de Géographie commerciale” te Bordeaux werd hem in 1884 de zilveren medaille toegekend. Ook maakte hij als gevolg daarvan louter voor zijn genoegen meerdere reizen. Zoo bezocht hij in 1879 met het schip Pallas, Constantinopel, en met den schilder Damschröder maakte hij een reis naar Parijs en Tirol.

Na te zijn afgestudeerd vertrok hij 24 Februari 1886 per stoomschip Prinses Marie naar Indië, waar hij tot Januari 1890 bleef. Als Officier van Gezondheid diende hij op „de Riouw”, vervolgens op „de Banda”, en ten laatste aan boord van „de Samarang”. Deze schepen kruisten langen tijd voor Atjeh.

Na zijn terugkeer uit de tropen werd hij in 1890 geplaatst aan de Marinewerf te Amsterdam.

Den 28sten Februari 1890 trad hij daar in het huwelijk met Mejuffrouw Anna van den Broeke.

Zijn medische studiën zette hij voort met het gevolg, dat hij den 9en October 1891 den dokterstitel verwierf op het proefschrift: „Bijdrage tot de kennis van Sarcoma Cultis”.

Na ongeveer twee jaren aan de Marinewerf werkzaam te zijn geweest, werd hij als officier van Gezondheid geplaatst aan boord van H. M. Krokodil en andere marineschepen, die kruisten op de Nederlandsche kust. Kort daarop n.l. in Mei 1893 vertrok hij met H. M. Tromp wederom naar Indië.

Hij had de gewoonte van zijn reizen journalen bij te houden.

Na een bijna driejarig verblijf in Oost-Indië keerde hij in het moederland terug om toegevoegd te worden aan den toen fungeerenden Inspecteur van den Geneeskundigen dienst Gijsberti Hodenpijl, en werkzaam gesteld op het Ministerie van Marine te 's-Gravenhage. In deze eervolle positie bleef hij werkzaam tot Dec. 1903, met ingang waarvan hij zich wederom geplaatst zag aan boord van H. M.'s Kortenaer met bestemming naar West-Indië. Aldaar bezocht hij de verschillende Nederlandsche koloniën, en ontving hij een regeeringsopdracht naar Havanna ter onderzoek van de bestrijding der gele koorts.

De bewoners van de eilanden Saba en St. Eustatius, die toenmaals geheel van geneeskundige hulp waren verstoken verzochten, toen de oorlogsbodem op de reë ankerde, hulp te mogen ontvangen van de doktoren van de Kortenaer.

Het zou te veel bladruimte vergen om hier de interessante mededeelingen te vermelden, die doktor Portengen over zijn reizen van en naar Oost- en West-Indië kon doen.

Na een reis van bijna twee jaren keerde hij in Dec. 1905 in Nederland terug, waar hem na volbrachten diensttijd op zijn verzoek den 14den Januari 1906 eervol ontslag werd verleend als gèrigeerend Officier van Gezondheid der Koninklijke Marine.

Doktor Portengen was Ridder van de Oranje Nassau Orde.

Zijn werkzame natuur had behoefte aan arbeid (ook na zijn pensioneerding), die hij dan ook kort daarop, n.l. in 1906 vond door zijn benoeming als geneesheer aan het Sanatorium „Bloemendaal” te Loosduinen. Deze functie bekleedde hij tot Mei 1908. In Augustus van dat jaar werd hij benoemd tot controleerend geneesheer bij de Rijksverzekeringsbank te Rotterdam. Als zoodanig bleef hij werkzaam tot December 1910, op welk tijdstip hij dit ambt verwisselde met dat van gemeentegeneesheer en dokter te Vreeland.

Tot zijn overlijden bleef hij in deze laatste functie werkzaam.

Door zijn hulpvaardigheid en groote toewijding had hij zich in Vreeland veel vrienden gemaakt, hetgeen bijzonder tot uiting

kwam door de vele bliken van waardeering ter gelegenheid van zijn 12½-jarige ambtsvervulling en, tijdens zijn ziekte en na zijn overlijden, op den dag, toen velen getuigen waren van de droeve plechtigheid dat zijn stoffelijk overschot werd ter aarde besteld.

Het was de heer J. D. Bastert, die in gevoelvolle woorden den overledene herdacht, en hem schetste als lid van het genootschap Niftarlake, in welks dagelijksch bestuur hij sedert jaren zitting had.

Doktor Portengen droeg het genootschap een warm hart toe. De geschiedenis van de Gouw Niftarlake was hem lief, hetgeen bleek uit de bijdragen voor het Jaarboekje van het Genootschap, die telken jare van zijn hand daarin verschenen, te weten in:

- 1914 „Namen van buitenplaatsen aan de Vecht”.
- 1915 „St. Maarten of St. Joris”.
- 1916 „Oude plaatsnamen in de Gouw Niftarlake”.
- 1917 „Kroniek van Vreeland”.
- 1918 „Een plattegrond van het Kasteel Vreeland”.
- 1919 „Het Doopvont van Vreeland”.
- 1920 „Het feestelijk Admiraal-zeilen in de 17e Eeuw”.
- 1925 „Tusschen portaengen ende polane”.
- 1925 „Historische landschappen in de Gouw Niftarlake welke volgens de overlevering verband houden met den dood van Graaf Floris V.

Ook was hij lid van het Historisch Genootschap te Utrecht.

Het Oudheidkundig genootschap Niftarlake heeft in Dr J. A. Portengen een werkzaam en medelevend lid verloren, wiens persoonlijkheid ongetwijfeld in vriendelijke herinnering bij de leden zal blijven voortleven.

Vreeland, Aug. 1926.

L. SCHIETHART.

In Memoriam
Mevrouw H. W. J. SCHAAP-van der Pek.

„Ein kleiner Ring begrenzt unser Leben“.
GOETHE.

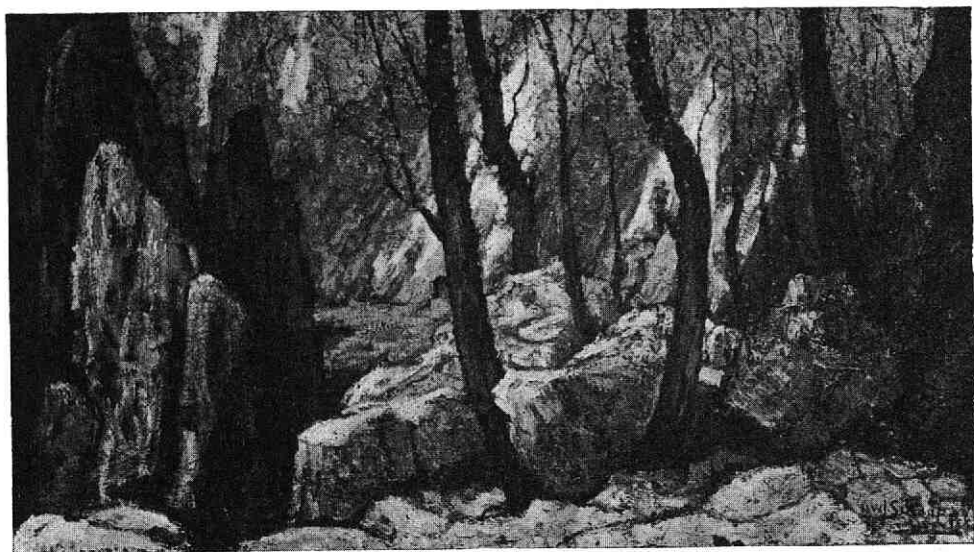

Nu een goede bekende van ons is heengegaan, wil ik trachten haar persoonlijkheid voor het laatst in uw gedachten terug te roepen — en ik hoop, bij machte te zijn, dit zoo te doen, dat zij hierdoor zelve een plaats komt innemen in uw herinnering. Een regel uit een overbekend vers komt telkens weer bij mij op als ik aan haar denk, ik bedoel:

Een kruis met rozen is 't menschenlot
Is 't rijke leven, uw gave o God.

Ziet ge, dit rijke leven, we beleven 't niet allen zoo, maar zij had het en ook die dankbaarheid en dat vertrouwen voor God.

Zij leefde in haar muziek waarin ze goed onderlegd en tevens artistiek ontwikkeld was; zij leefde in haar belangstelling voor literatuur en tooneel; zij leefde in haar studiën van beeldhouwkunst en schilderkunst (waarin juist de Italiaansche vroeg- en hoog-rennaissance haar 't meest aantrokken); zij leefde in haar schetsen; zij leefde in haar schilderijen; zij leefde in haar huis — in haar toewijding voor wie ze kende — voor wien ze liefhad.

Mevr. H. W. J. Schaap-van der Pek: Ingestorte rots.

Velen onzer herinneren zich haar lezingen voor Kunstliefde, voor de Haagsche Kunstkring — voor St. Lucas, voor „Voor het Volk”. En kennen wij niet haar schetsen „Mijn Zwaluwen”, „Gerrit”, „Een Menschenleven”, „Een begrafenis?”

En als ik dan eindelijk denk aan haar schilderijen, haar „be-weening Christi”, haar „Oorlogssproke”, haar „Ingestorte rots”, ja dan weet ik, het is goed geschilderd, zij is technisch uitstekend onderlegd, zij heeft gestudeerd, onder de voortreffelijke leiding van Prof. Allebé en van Prof. Wijnveldt. En ze heeft geschilderd in Assisi, geschilderd in Westfalen, geschilderd in het Gooi, maar

wat ze overal heen meebracht en wat we liefhebben in haar werk is *haar* Romantiek, de rijkdom van háár leven.

Niet alleen is een lid van onze Vereeniging heengegaan, maar vanaf het begin heeft zij gewerkt in het bestuur van Niftarlake, was zij in onze vergaderingen, op onze excursies, was zij bij ons met haar levendige belangstelling en haar warme hartelijkheid. In het jaarboekje van 1913 hebben we nog haar schetsje over de

Mevr. H. W. J. Schaap-van der Pek : Oude Huizen.

„Bijeenkomsten in de Boerenstand aan de Vechtstreek”; in dat van 1917 haar stuk over Kortenhoef. En niet alleen dit alles maar ook haar tekening van oude huizen, die vroeger stonden aan het Ankeveensche pad, zeggen ons hoe ze dit stille stukje van de aarde Niftarlake met liefde heeft gezien en bewoond.

De kleine ring van haar leven is gesloten.

Binnen die ring ligt de rijkdom van een diep en fijn vrouwenleven. Wij weten hoe dicht ze bij ons kan zijn. Het leven gaat verder, over het gemis heen. Het vers gaat ook verder:

En pluk nog dankbaar
de laatste knop
En neem met liefde
uw last weer op.

Hoe? Ach hoe. Zij wist het immers:
't Is 't Rijke Leven, Uw Gave o God!

V.

Excursie naar het oude stadje Montfoort.

Dinsdag 20 Juli 1926 heeft het Oudheidkundig Genootschap „Niftarlake”, dat onvermoeid de historische en aesthetische merkwaardigheden van ons gewest bestudeert, zijn jaarlijksche excursie gemaakt. Ditmaal viel aan het oude stadje Montfoort de eer te beurt, de onderzoekgrage en montere leden van het onvermoeide gezelschap voor een dag als gasten te hebben. Montfoort was tot voor kort een dommelend, zoo goed als geïsoleerd plaatsje, waar héél traag het leven-van-iedereen-dag kroop. Nu heeft het, in weinige jaren tijds, gas, waterleiding en electrisch licht gekregen. En de groote redster in den nood, de aloverwinnende autobus, bracht ook hier uitkomst en deed Montfoort ineens van het tijdperk der middeleeuwen, of van den pruikentijd (wat maken 'n paar honderd jaren uit, als men zoo danig den tijd heeft als in zoo'n ville morte?) in den modernen tijd met zijn jachtig verkeer stappen. Zeventien maal per dag rijdt er een autobus naar Utrecht, zeventien maal rijdt er een terug. En als nu de toegangswegen nog verbeterd worden gaat Montfoort een nieuwe toekomst tegemoet.

Het lag er overigens nog heel rustig en vredig, gisteren, onder een buiig hemeltje. Te half elf waren de deelnemers aan de excursie op het Utrechtsche Stationsplein samengekomen om in 'n drietal bussen, langs den fraaien Leidschen Rijnsoever en den bochtigen polderweg — helder en wijd was het hoogzomerland, ondanks de regens — naar het oude stedeke te rijden. De Montfoortenaars scholen samen, om het vreemde gezelschap te zien binnenkomen.

In de hal van het Stadhuis waren de Montfoortsche burger-vader, de heer J. B. Kemme, de energieke bevorderaar van alles wat het stadje tot verbetering kan strekken, de wethouders, en de secretaris, de heer I. C. Stalenhoef, die o.a. een zeer levendige aandacht heeft voor de historie van zijn geboorteplaats, ter ont-

vangst aanwezig. In de Raadszaal verzamelde zich het talrijke gezelschap en daar sprak burgemeester Kemme een welkomstwoord.

Toespraak Burgemeester.

Dames en heeren, aldus sprak de burgemeester, als leden van een Oudheidkundig Genootschap, dat wil zeggen: van een Genootschap, dat een zeer bijzondere studie maakt van de oude geschiedenis van ons gewest en al datgene wat ons bewaard bleef uit het ver verleden, heet ik U namens de gemeente Montfoort hartelijk welkom in onze oude Veste. U bevindt zich dan ook inderdaad op een plaats, die een zeer oude geschiedenis heeft. Haar oorsprong dateert uit het jaar 1170, toen het oude slot, waarvan nog een gedeelte bestaat en thans ingericht is tot Rijks-tuhtschool, is gesticht door Bisschop Godefrid van Rhenen met het doel door dezen „Arcem Montis Fortis”, door dit slot van den sterken berg, het Sticht van de strooperijen en invallen van de Hollanders te bevrijden. Rondom deze „Mons fortis” heeft zich na 1170 onze stad Montfoort gevormd, die U in haar bescheiden omvang nog veel te zien geeft van haar oud verleden. De tand des tijds heeft aan vele oude schoone zaken ook hier jammerlijk geknaagd, en niet minder heeft het onbewust-zijn onzer voorvaderen van het vele schoone, wat de oudheid op velerlei gebied ons bood, doen verloren gaan. Toch is er nog een en ander gespaard gebleven, met de bezichtiging waarvan U, naar wij hopen, nog eenige aangename en nuttige uren zult kunnen bezig zijn. De secretaris, de heer Stalenhoef, aan wien wij door zijn liefde voor zijn geboorteplaats en voor het aantrekkelijke wat het verleden brengt, het behoud van veel interessants te danken hebben, zal U omtrent de geschiedenis onzer plaats in verband met de te bezichtigen oudheden op de hoogte stellen, hetgeen hem wel is toevertrouwd.

Ik bepaal mij dus tot dit korte welkomstwoord en zeg U daarbij hartelijk dank, dat U ons de eer van Uw zeer gewaardeerd bezoek hebt willen aandoen. Ik wensch U een aangename dag toe en wij hopen, dat de herinneringen die gij uit onze plaats medeneemt, hoogst aangename zullen zijn. Zijn ze dat? Dan, dames en heeren, deelt ze dan ook aan anderen mede! Een goede reputatie kan een plaats nimmer schaden; en gehecht als we zijn aan ons oude stadje, wenschen wij niets liever, dan het in aller achtting te doen stijgen.

De voorzitter van „Niftarlake”, Mr. J. W. Verburgt te Leiden, dankte den burgemeester in korte, maar hartelijke woorden voor de sympathieke ontvangst. En toen was het woord aan den gemeente-secretaris, den heer Stalenhoef, ter explicatie van de verschillende voorwerpen van historie en kunst, die Montfoort den bezoeker biedt.

In de raadszaal trekt allereerst de aandacht een groot schilderstuk, door Hendrik Heerschop, een leerling van Rembrandt, in 1649 vervaardigd. Het is een doek met heel goede partijen en een effectvol clair-obscur. Het lijkt ons niet uitgesloten, wat door sommigen wordt beweerd, dat Rembrandt zelf nog in dit doek gewerkt heeft. In het achterplan komen een paar figuren voor, die in het karakteristiek, funistisch „Dämmerlicht” zijn gehouden. In ieder geval zijn er goede kwaliteiten, naast zwakkere partijen, en het is gelukkig dat men twee keer in de gelegenheid is geweest dit doek, dat in den loop der tijden geheel zwart was geworden, schoon te laten maken door de Gebr. Hesterman. Om trent de voorstelling, het onderwerpelijke, zijn vele gissingen gelanceerd. Ten slotte is men tot de conclusie gekomen, dat het moet voorstellen het bezoek van Pompejus in 66 voor Christus, na zijn overwinning op de zeevaarders, aan den wijsgeer Posedonius op het eiland Rhodus, beschreven bij Cicero. Bij dat bezoek heeft de jichtige wijsgeer, ondanks zijn ziekte steeds welgemoed, o.a. de wijsheid uitgesproken: „Niets is goed, tenzij wat deugzaam is”.

Als tegenhanger fungeert een ander groot schilderstuk, voorstellende „Maria onder het Kruis”, in 1736 geschonken door Mr. Corn. Knijff voor een altaar in de R.K. Kerk. Het is een copie van een Van Dijck, door onbekende, maar bekwame hand vervaardigd en het komt voor op de officieele lijst van Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. Ook dit schilderij verkeerde vroeger in slechten staat, maar het is gelukkig gerestaureerd, wat het zeer zeker waard was. De hoofdfiguur in de voorstelling is Maria, met veel relief geschilderd, terwijl de gekruisigde Christus en Sint Jan in afmeting en coloriet meer als figuren van het tweede plan zijn behandeld.

Verder waren in de raadszaal o.a. oude documenten en geschriften geëxposeerd, betrekking hebbend op Montfoort, waarbij exemplaren waaraan de „tand des tijds” heel frenetiek had geknaagd, en ook trokken daar goede kopergravures en teekenin-

gen de aandacht, met tafereelen van het stadje. Het stadhuis zelf schijnt vroeger exterieur veel fraaiër te zijn geweest dan thans. Nu is het met 'n leelijke cementlaag bedekt. Inwendig heeft het zijn oude karakter nog behouden, al moet er ook veel in verbouwd zijn.

Het Museum van Oudheden.

Het Museum van Oudheden is in hetzelfde pand ondergebracht. Het is verdeeld in drie afdeelingen, die elk meer merkwaardigs dan schoons bevatten, maar toch voor historici en snuffelaars wel de moeite waard zijn, al is de opstelling wat beknopt en primitief. Enkele voorwerpen willen we nader beschrijven.

In de eerste afdeeling vinden we een „hoekje bij den haard”, samengesteld uit verschillende schenkingen. De schoorsteenmantel dateert van 1649. De beide kolommen zijn afkomstig uit een oud huis schuin tegenover het Stadhuis. De groote ijzeren ketel met hang en de losse voorwerpen, zijn afkomstig van een z.g. water- en vuurnering. Mooi is vooral de haardplaat, met voorstelling van „De Samaritaansche vrouw”. In een vitrine liggen Chineesche voorwerpen, waaronder een mandarijnenketting. In een hoek: een groote verzameling werpkeien, gedeeltelijk gevonden op terrein van het voormalig slot, toen in 1917 van grasland bouwland werd gemaakt. Bij het beleg van Montfoort in 1387 werd door Bisschop Floris van Wevelichoven, een reusachtige blijde opgericht, waarmee steenen van wel 1300 pond op de muren werden geworpen. Dat beleg heeft 16 weken geduurd. Rechts van den schoorsteen tegen den muur: verschillende wapens en degens gedeeltelijk gevonden in de stadsgracht en bij graafwerk in de straten.

Op de tafels in het midden van de kamer vindt men o.m. een schenkan dagteekenende uit pl.m. 400 na Christus, gevonden op een meter diepte onder de kleilaag in het zand, bij het graafwerk ten behoeve van een steenfabriek in Willeskop. Daarnaast eenige „Jacobakannetjes” gevonden bij het afbreken van een oude woning naast het stadhuis. Die kannetjes lagen op een onderlingen afstand van ongeveer 1 M. horizontaal in den muur en waren tegelijk met den muur van een pleisterlaag voorzien. Zij dienden om in den tijd van oproer of plundering munten in te bergen en waren dan, omdat zij met den muur één geheel vormden, niet te zien.

Munten werden helaas daarin niet gevonden. Tegenover het raam een koperen collecteschaal in 1640 gemaakt voor de kerk der Ned. Herv. gemeente bij gelegenheid van de begrafenis van Burggraaf Filips van Merode. Verder aan de overzijde van de tafel: koperen beddewarmer, verschillende oude koffiepotten, vier mooie haardsteen, albums met kopergravures, oude snuiters, beenderen van de knoopjesdraaiers (scheldnaam van de Montfoorters) etc.

In de tweede afdeeling vindt men een oude deur, afkomstig uit een toren van het Slot en verschillende fragmenten van oude boerenwagens. Men lette op het achterschamel met oorspronkelijk beschreven labeltje, welk achterschamel bij een smid, die een boerenwagen aan het sloopen was werd gered. Verder verschillende sierankers, fragmenten van oude deurkozijnen tegen het oude deurtje: kruis uit den Angelustoren, twee klappen van den nachtwaker, in 1897 afgeschaft, twee oude rijwielen. Boven de trap een eiken raamkozijn van 1400, afkomstig uit 't weeshuis.

In de derde afdeeling ten slotte mooi houtsnijwerk, tegeltablaux, fragment van een schoorsteenfries (Maria Magdalena met de balsempot). Op de tafel: verschillende houtsnijwerken w.o. afkomstig uit de oude R.K. Kerk van vóór de hervorming. Langs de tafel op den grond verschillende haardplaten met zeer mooie voorstellingen.

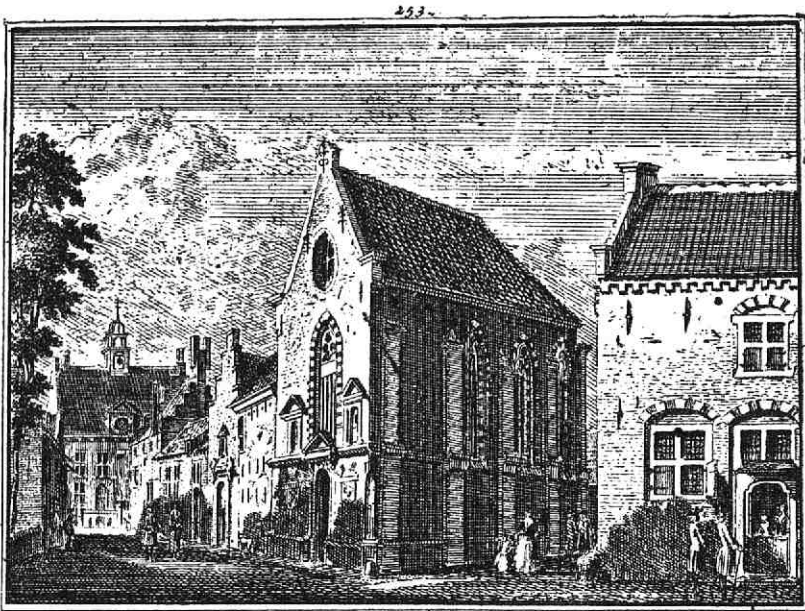
Dit is ongeveer het voornaamste.

In het oude Montfoort.

Na het museum bezichtigd te hebben, toog het gezelschap het stadje in, dat in tal van brokstukken nog verhaalt van het grijs verleden.

Heel interessant, maar tegelijk toch ook betreurenswaardig van aanblik, was de vroegere kapel van de Commanderie van St. Jan, waarin nu een graanpakhuis is gevestigd. De Orde der Ridder van Malta had oudtijds een commanderij te Montfoort en een huis in de Hofstraat, die van het kasteel naar de IJsselpoort loopt. In 1744 bestond zij nog en behoorde toen onder de Balije van Utrecht. De commandeur werd door den Prins Erfstadhouder aangesteld. De kapel is nu zeer vervallen, al zijn er nog schoone gothische brokstukken in de oude grijze muren, hier en daar afgewisseld door nissen en ornamenten in latere stijlen. De deurboog heeft voorziening blijkbaar hoog noodig. Gaarne zou het

gemeentebestuur aan dit oude bouwwerk, waarvan zeker nog iets moois is te maken, een andere bestemming geven, maar de geldmiddelen ontbreken helaas. Het gewelf ontbreekt; in 1677 is de kapel met leien afgedekt. Vroeger was er op de kapel ook een toren met klok, maar ook daarvan is niets meer te zien. Hardnekkig is de legende in Montfoort, dat er van de kapel naar de Hervormde Kerk een onderaardsche gang zou loopen, maar de gemeentesecretaris, die met alles uitstekend op de hoogte is, heeft na uitgebreide onderzoekingen overtuigend aangetoond, dat dit 'n

COMMANDEURY te MONTFOORT.

sprookje is. In den tuin van Notaris de Gelder, naast de kapel, vindt men nog een stuk kruisgang van de Commanderij, die met zijn spitsboog-gewelfribben eveneens herinneringen aan lang vervlogen tijden oproept.

De Ned. Hervormde kerk is een bouwwerk uit de tweede helft der 15e eeuw, oudtijds toegewijd aan St. Joannes den Evangelist. Het is een driebeukige baksteenen kruiskerk, met driebeukig koor, zonder omgang, sacristie en een uitgebouwde kapel, donker als een crypte, waarin nog een altaarvoet en wat beschadigde resten van schilderwerk zijn te zien. In 1598 werd de kapel ontdaan van de altaren en gepleisterd. Op 28 Maart 1629 sloeg de bliksem

in den toren en ontstond een groote brand, waarbij al het houtwerk werd verwoest. Ook 72 huizen in de stad werden in de asch gelegd. In 1633 heeft men de kerk hersteld, hetgeen een bedrag van *f* 13950 vergde.

Voor de Hervorming was het een z.g. collegiale kerk, die verschillende goederen bezat. In de zuidzijde van het huis moet, volgens de overlevering, het graf van de heeren van Montfoort zijn, maar men heeft het niet kunnen vinden. In de kerk vindt men als opmerkenswaardige voorwerpen: een eiken doophek met koperen lezenaar, een eiken preekstoel met koperen lezenaar, twee eiken heerenbanken, vele zerken,, waarbij een van Charlotte van Brederode, vrouwe van Montfoort, een gesneden cartouche met memorietafel van Willem van Wijnberghe, twee zilveren gegraveerde avondmaalsbekers, fragmenten van twee koperen kronen, en twee torenklokken van 1630. Het exterieur maakt, met zijn mooien baksteen, hier en daar gerestaureerd, een vrij gunstigen indruk, maar inwendig is de aanblik niet fraai, nogal rommelig en kil. Vooral het houten gewelf, met zijn leelijke licht-blaue kleur, détoneert. Eenigszins komisch doet dan ook het opschrift aan: „Het plafond van dit gebouw is gelegd in den jare 1852 onder directie van den meester der memoriegoederen H. Dijkman”.

Nadat de Niftarlakers zich in „De Gouden Leeuw” inwendig hadden versterkt, toog men naar de nieuwe katholieke kerk, gebouwd in de jaren 1924 en 1925, in architectuur met gothische motieven van Walter te Riele. De kerk maakt een kloeken indruk, al zijn er ook veel slappe partijen in, en al herbergt ze veel moderne kunst uit industrieele ateliers. Er zijn tal van muurschilderingen van den Utrechtschen kerkschilder N. Poland, waarbij het decoratieve gedeelte werd aangevuld door A. Mens uit Zeist, terwijl de beglazing werd verzorgd door Cornelius van Straaten. Het altaar is uit de ateliers van M. van Bokhoven en Jonkers te 's Hertogenbosch. Men had voor deze gelegenheid het mooie oude vaatwerk der parochie geëxposeerd, waarbij een verguld zilveren gedreven kelk uit de tweede helft der 17e eeuw en een groote verguld zilveren gedreven monstrans uit 1786, van de hand van W. Schacht te Oosterhout, met fraai zilveren barokornament. Het mooist was echter een gedreven zilveren wierookvat uit de 17e eeuw met een romaansche torendeksel uit de 12 eeuw, waarop de emblemata der vier evangelisten. In 't bijzonder verdiende ook te worden opgemerkt een oud eiken Madonnabeeld, nu helaas

gepolychromeerd, dat na den beeldenstorm werd gevonden in een gracht te Oudewater.

Na een oude scheepmakerij te hebben bezichtigd, tegen een fragment van den ouden vestingmuur gelegen (het huis in den muur) toog men naar den korenmolen „De Valk” die bestond als „wipmolen” reeds in 1566 en was toen een z.g. dwangmolen. De thans bestaande molen werd in 1754 gebouwd. Hij staat boven op den ouden wal tegen de nog aanwezige vestingmuren. Vandaar heeft men een prachtig uitzicht op de oude vestinggracht en de weilanden rondom de vesting. We zagen zelfs den domtoren van Utrecht. Door 'n typisch achterstraatje gingen we naar den stadstuin, even verder, waar tegen den hoogen vestingmuur nog druivenwingerden groeien, die reeds in kronieken van 1600 worden beschreven. Verder zagen we in den tuin van het St. Antoniusgesticht nog een ouden wal met oorspronkelijken vestingmuur. Boven op dezen wal staande zien we duidelijk de bocht in de vestinggracht, waar vroeger het slot stond.

Dan: het slot, of liever de oude Burcht, die toegang gaf tot het eigenlijke slot. Deze burcht met bijgebouwen is thans eigendom van den Staat der Nederlanden; er is een Tucht school voor meis-

jes in gevestigd, de eenige in ons land, die plaats biedt voor circa 40 meisjes.

Het slot werd in 1170 gesticht door Bisschop Godefrid van Rhenen om het Sticht te beschermen tegen rooverijen en plunderingen der bureu (Hollanders). Om dit slot, dat de stichter „Mons fortis” (sterke berg) noemde, werd langzamerhand de vestingstad Montfoort gebouwd. Het slot werd in bewaring gegeven aan een Burggraaf (erfelijk) waarvan de eerste was Everard en de laatste Ferdinand Philips van Merode, die het slot, waarom in al die jaren veel was gevochten, voor f 225.000 verkocht aan de Staten van Utrecht. In 1672 lieten de Franschen het in de lucht springen; het werd niet weer opnieuw opgebouwd. Wat nog bestaat is een sierlijke, sterke en groote poort met aan weerszijden dikke ronde torens; door deze poort komt men op het voorplein, dat insgelijks met muren, waarop hier en daar nog torens, omringd is. Het geheel geeft den indruk van sterkte en forschheid en geeft eenig idee van de kracht en omvang van het oude slot.

Ten slotte nog een woord over de IJsselpoort. Aanvankelijk had men toegang tot de stad door drie poorten, n.l. de IJsselpoort van de richting Woerden, de Heeswijkerpoort van de richting Utrecht en de Willeskopperpoort van de richting Oudewater. De twee laatstgenoemde zijn sedert een kleine eeuw wegens bouwvalligheid en de groote kosten van herstel moeten verdwijnen. De Willeskopperpoort heeft nog duidelijke sporen achtergelaten, o.m. door een nog bestaande woning in de vestingmuur. De IJsselpoort naast het stadhuis is nog geheel intact en geeft van weerskanten een imponeerend front te zien, zelfs hangen er de keien nog aan, die reeds in 1400 volgens den kroniekschrijver door „Kwade wijven” gedragen werden. Deze poort is aan het stadhuis, een forsch en massaal gebouw, vastgebouwd en ze maken samen deel uit der oude vestingmuren: ze zijn dus beiden eeuwen oud.

De leden van „Niftarlake” hebben alles met veel belangstelling bekeken en waren hoogst voldaan over den goeden dag. Dankbaar vooral gestemd jegens burgemeester Kemme en den ijverigen secretaris, die onvermoeid uitleggingen gaf. Dat het leven der tuchtschoolmeisjes nog in 't bijzonder de aandacht trok (er zijn er momenteel een 40-tal, die er onder haar witte mutsjes heel aardig en onschuldig uitzien) spreekt van zelf.

Na een kort verblijf in „De Zwaan” werd de terugtocht ondernomen. (Dagblad „Het Centrum”).

Oranje en Weesp in 1672

door

A. VAN BEEK.

*Al is ons Prinsje nog zoo klein
Alêvel zal hij stadhouder zijn!
(Oud Volksliedje).*

Op den 4en Mei van het jaar 1672 was alles wat in Weesp van de „religie” was, te zamen gekomen in de Grootte Kerk, om met „een nederig gemoed en oprecht verbroken en verslagen geest”, den dienst bij te wonen die geleid werd door den toenmaligen predikant Aegidius de Raadt.

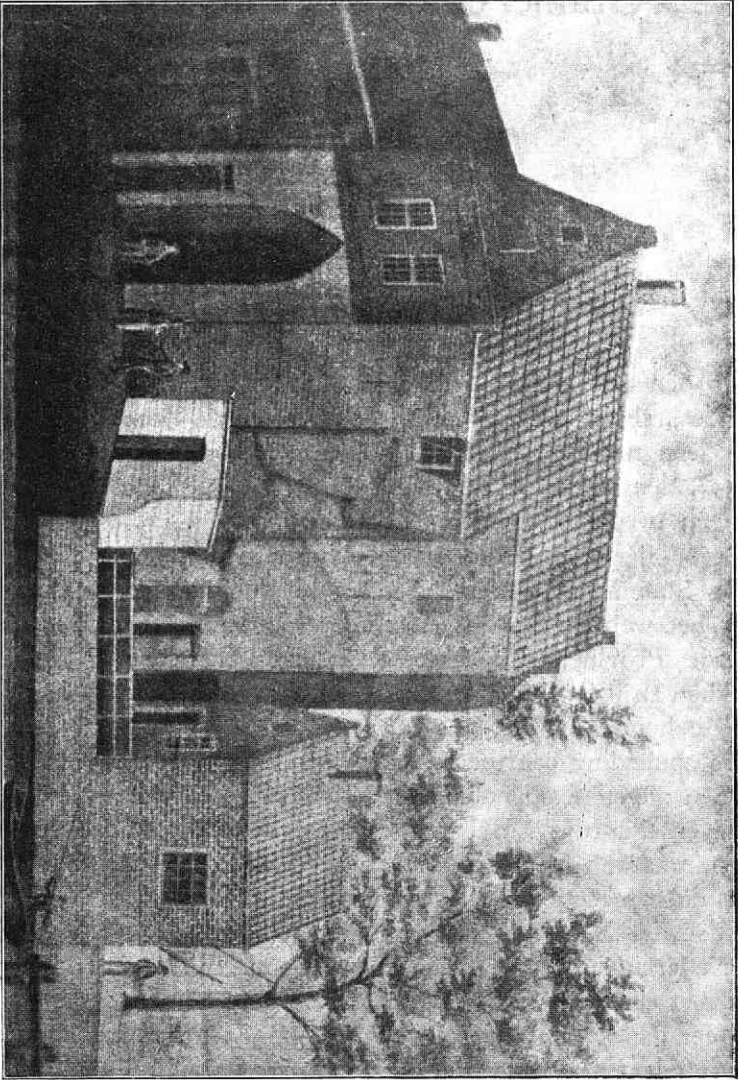
Deze bijeenkomst had plaats op order van hooger hand.

De Staten van Holland hadden hoognoodig geoordeeld dat, voor het welzijn van ons Algemeene Vaderland over alle Gëunieerde Provinciën, Geassocieerde landschappen, Steden en Vlekken en leden van dien een Algemeene Boet-, Vast- en Bededag” gehouden werd.

De aanleiding daartoe is bekend; immers onze vaders leefden angstige oogenblikken „sijnde alles in een groote confusie en desordre”. Het was dit tijdsgewricht in onze geschiedenis, waarvan met veel recht gezegd werd dat het volk reedeloos, de regeering radeloos en het land reddeloos was.

Lodewijk XIV, begeerig om het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden als een nieuwe parel aan zijn kroon te hangen, was met een weltoegerust leger in ons land gevallen.

Meer dan 50 millioen gulden had de „Zonnekoning” besteed, om zijn leger uit te rusten. „Al wat menschelijke eerzucht en voorzichtigheid vermochten”, zegt Voltaire, een onverdacht getuige, „was in het werk gesteld om Nederland te vernietigen”. Het was een aanval zonder eenig recht of rede en haast zonder voorwendsel, die bijna aan den Franschen overweldiger den roem zou verschafft hebben van het schoonste gedenkstuk van

De Amsterdamsche Poort te Weesp in 1672.

menschelijke vlijt en krachtig doorzettingsvermogen — ons, aan de baren ontwoekerde land — te hebben vernietigd.

Dat de verwarring groot was in de omgeving van Weesp kan men goed opmaken uit een brief, die de regeering van Amsterdam op den 20 Juni 1672 aan haren Gedeputeerde in den Haag zond:

„hebbende op huyden door onse afgesonden bericht gekregen, dat hij Muyden gans leech en van alle menschen verlaten heeft gevonden, uytgenomen dat daer een franschman 2 of 3 in was en uyt Naerden bericht ons de gevluichte capiteyns, dat de magistraat buyten haer kennis aldaer met de franse hadde gecapituleerd..... maer naer de middagh hebben wij een missive van den Heer Papecop becoomen met beter nouvelles als dat zijn vorstelijke genaede prins Maurits binnen Muyden was gearriveert en tot bewaeringe van 't slot moet hadde”.

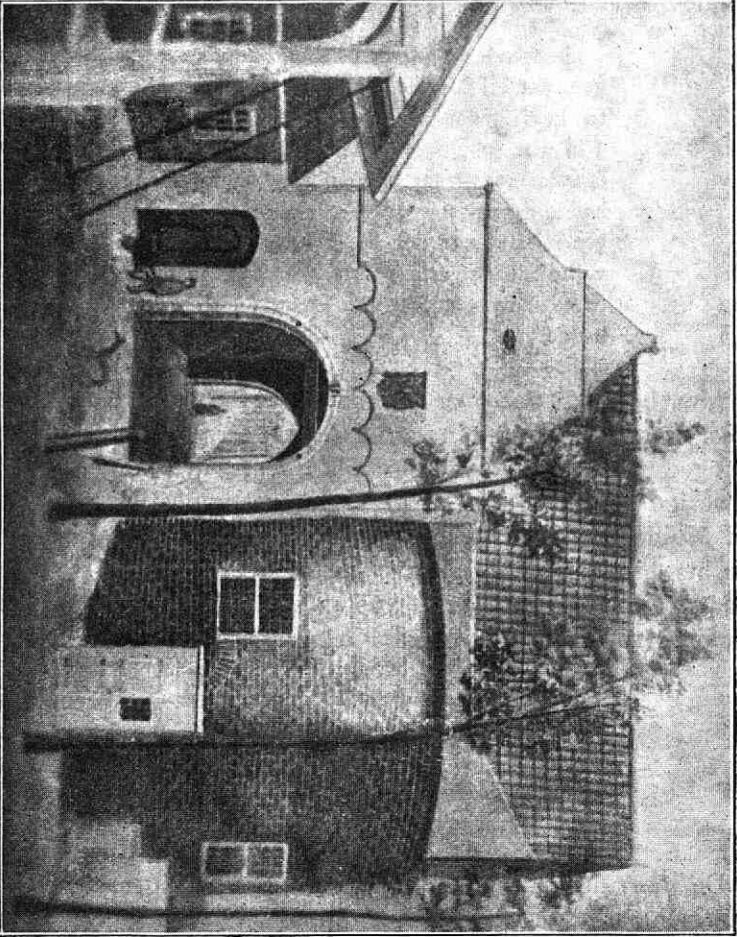
Men bedenke, dat onze republiek in slechten staat van tegenweer was. Na het sluiten van den Munsterschen Vrede had zich een geest van slapheid van ons volk meester gemaakt, welke thans droevige gevolgen deed vreezen. De vestingwerken van Weesp en Muiden waren in deerlijk vervallen toestand en hadden nog slechts historische beteekenis. Tevergeefs had de schrandere staatsman Johan de Wit er voor gewaarschuwd. Op den 30sten October 1670 schreef hij aan Pieter de Groot:

„Want de aerdt der Hollanders is soodanigh, gelijk UEd mede ten beste bekend is, dat als haer de noodt ende periculen niet seer claer voor oogen comen, sij geenszins gedisponeert connen worden, om naer behooren te vigeleeren voor haer eygen securiteyt”.

De toestand waarin de bewapening van Muiden zich bevond, kan men het beste leeren kennen uit een brief van Prins Maurits van Nassau aan de regeering van Amsterdam, gedateerd 23 Juni 1672 waarin hij zegt:

„Ick ben alhier geweest drie dagen sonder schop en spae, sonder een stuyver aan geldt, geen canon, hier vindende ses ijsere stucken op verrotte affuyten”.

Nu de vijand reeds in het bezit van Naarden was en Weesp

De Muiderpoort te Weesp.
(Gebouwd in 1552, gesloopt in 1830).

en Muiden brandschatte, was de nood „seer claer voor oogen ghecomen” en was „alle hens aan dek” om het verzuimde in te halen. De stad Amsterdam, vroeger anti-Oranje gezind, stond thans vooraan in het gelid, om den Prins van Oranje te steunen.

De verheffing van Willem III tot Stadhouder, was mede de voornaamste oorzaak van het feit, dat het volk een geestkracht en een moed aan den dag legde, welke de bewondering wekten van geheel Europa. Onder zijn leiding werd het „werck dat voorheen op gansch erroneuse fondamenten van jalousie wierd gerenverseert” eendrachtiglijk en snel gedaan. Willem III, in wiens broos lichaam de echte Oranjegeest huisde, wist die eensgezindheid te bewerken. Zijn wil werd als door onzichtbare geesten gedragen en alom geëerbiedigd en gehoorzaamd.

Het geheim van zijn kracht lag in zijn groote menschenkennis, welke alleen reeds bleek uit den tact waarmede hij wist te bewerken, dat de bestaande veete tusschen de Ruyter en Tromp werd beslecht. Zoodoende bewerkte hij eendracht zoowel te land als ter zee en daardoor konden er groote dingen worden gedaan.

De Stadhouder had een zijner bekwaemste legerhoofden, den 68-jarigen Graaf Joan Maurits, opgedragen om de Vechtlinie te verdedigen. Hoe deze bij zijn aankomst die linie vond, blijkt uit zijn hierboven vermelden brief.

Zijn eerste werk was dus, om de linie te versterken en in staat van tegenweer te brengen.

Amsterdam steunde met milde hand. In de rekeningen dier stad staat opgeteekend, dat zij heeft betaald, in 1672 aan

„diverse Personen en dienste van 't gemeene landt tot het fortificeeren en bewaeren van de Steden Muijden, Weesp, ende andere buitenposten

f 324.482 - 14 st

idem in 1673 f 985.002 - 19 st 8 p

idem in 1674 f 266.470 - 18 st 2 p

De Stadhouder is in die dagen herhaaldelijk in Weesp geweest, hetgeen niet te verwonderen is, want Muiden en Weesp waren de sleutels van de Hoofdstad.

Alle polders rondom Weesp en Muiden waren onder water gezet, teneinde het land voor den vijand ontoegankelijk te maken. Om het water op peil te kunnen houden, was het noodig te Mui-

den de Vecht af te dammen, want de sluis, welke wij daar nu kennen, was er destijds nog niet. De Zuiderzee stuwde het Vechtwater op tot Hinderdam, waar toen de sluis lag. De stedelijke overheid van Muiden sputterde wel tegen, maar Joan Maurits, die niet voor niets in Brazilië had geregeerd, bracht haar spoedig tot rede. De dam werd gelegd, waarna de sluis werd gebouwd met het vrijkomende materiaal van de sluis te Hinderdam (die gesloopt werd) en in 1674 werd opgeleverd. Dit werk kostte f 130.000.

Zoo was dan eindelijk een plan uitgevoerd waarover reeds een eeuw lang was gedelibreerd.

Het gewest Holland had reeds in 1579 op het verleggen van de Sluis te Hinderdam naar Muiden aangedrongen.

Later, in 1633, was door de Staten van Holland toegestaan het bouwen van een peilschutsluis in de Muiderhaven, buiten kosten van den lande. De zaak werd echter slepende gehouden, omdat de Provincie Utrecht de uitvoering van het plan op alle mogelijke manieren belette.

De oorlog maakte thans aan alle gekibbel een einde.

Niet veiliger was de toestand geworden toen in December 1672 nog vóór Kerstmis, de vorst inviel en het gevaar dreigde, dat de vijand over het ijs zou kunnen marcheeren en op plaatsen zou kunnen komen, waar hij anders bij open water niet zou kunnen ageeren. Joan Maurits van Nassau zag dat zeer goed in, hetgeen o.a. blijkt uit een brief, dien hij op 27 December 1672 aan de bestuurderen van Weesp schreef. Deze brief, die in het archief onzer gemeente wordt bewaard, is geschreven met zulk een kloek handschrift, dat men den 68-jarigen grijsaard daaraan niet herkennen zou. Hij luidt als volgt:

Aan d'Edele, Eerentveste, Achtbare, ende welwijse
heeren, de heeren Burgermeesters en de regeerders
der Stadt Weesp.

Also om Communicatie ende bequame toesendinghe van al-
lerhande voorvallende nootseckelijckheden, den dienst van 't
Landt vereischt, dat de Vecht tussen Muyden ende Weesp
opgehouden worde, so willen U Edelheden gelieven sodac-
nige voorzieninge te doen, dat de geseide vaert van de Vecht
tussen hier en Weesp voorn. door de ijsbreecker op 't spoed-
digste magh geopent, ende opgehouden worde, waerover wij

derselver resolutie ende d'effecte van dien tegemoet zien,
verblievende

UEd. Eerentveste en achtbare
Dienstwillige
Maurice Pr. de Nassau.

Muyden den 27 Dec. 1672.

De laksheid van vroegere tijden was verdwenen: er werd door allen zonder onderscheid met bekwamen spoed gewerkt. En lang niet mals werd er opgetreden tegen hen, die daartoe niet medewerkten.

Zoo werd in het begin van Mei 1673 het maken van het fort te Uitermeer aanbesteed en met den bouw ervan begonnen.

De aannemers der werken schijnen nalatig geweest te zijn in de uitvoering daarvan. Zij werden gewaarschuwd:

„dat ingevolge van de conditien waarop de aenneming is geschiet, sij die werken sullen volmaken opdat bij gebreken van dien de heer Burgemeester op de aenwijzinge van het eerste defect, hun sullen doen apprehenderen en in het tugthuis dezer stede, soo de richter sulx wil verstaen, doen raspen”;

gelijk men lezen kan in het „Dagelijksche Notulenboek van de heeren Burgemeesteren” 15 Mei 1673 van Amsterdam.

Gelukkig was Willem III, die zich ondanks zijn jeugd deed kennen als een strateeg van den eersten rang, in staat den oorlog over de grenzen te verplaatsen.

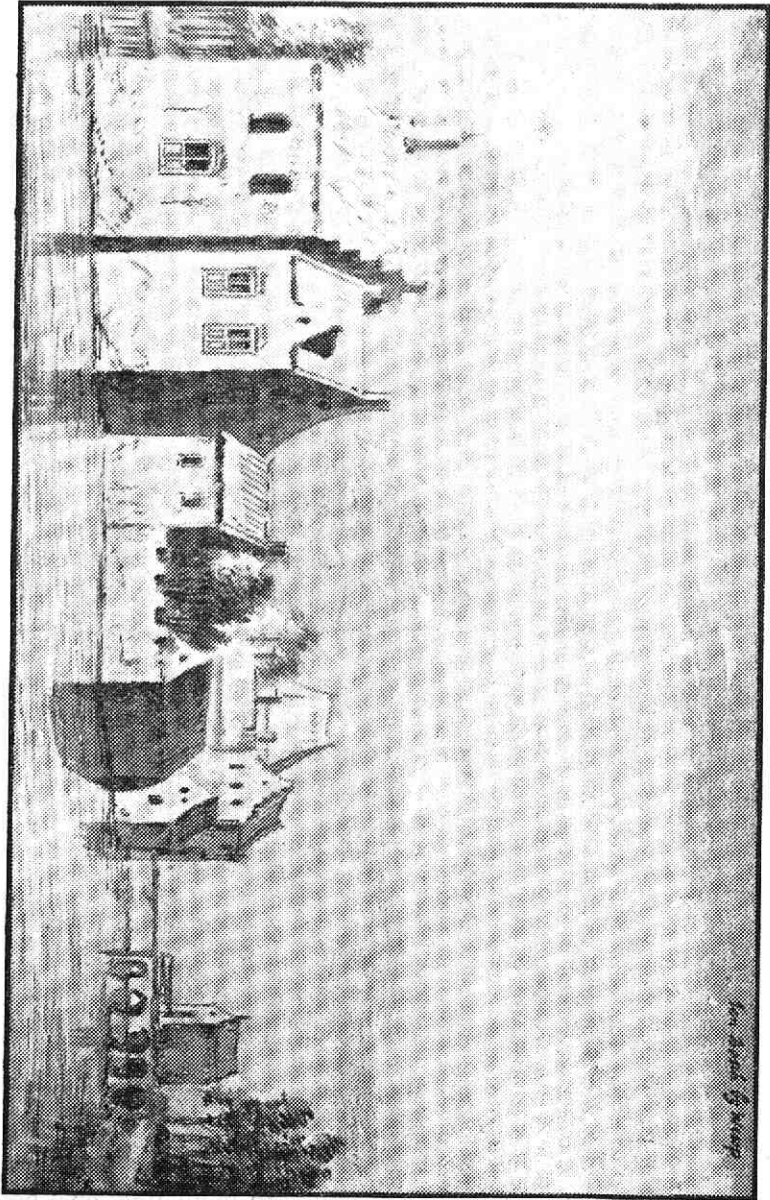
De Franschen hebben herhaaldelijk strooptochten ondernomen in de richting Muiden en Weesp.

Bij één dezer gelegenheden hebben zij de fraaie ridderhofstad „Het Huis ten Bosch” in de asch gelegd.

Dit kasteel stond op de plek, vlak bij de Uitermeersche schans, waarop thans de boerderij staat, bewoond door den heer J. van Nes.

Op de historie van dit kasteel hopen wij nog eens breedvoeriger terug te kunnen komen. Het oudste gedeelte er van was van 1540, in oud-Hollandsche renaissance-stijl gebouwd, gelijk men aan de hierneven staande prent van pl.m. 1600 zien kan, en deed sprookjesachtig aan.

Op meer plaatsen aan de Vecht hebben de Franschen van hun vernielzucht doen blijken. Zoo werd het vermaarde kasteel Kro-

„t Huis ten Bosch" naar eene teekening in het bezit van
Jhr. Mr. J. W. G. Boreel van Hogelanden te Velsen.

nenburg te Loenen verwoest. Niet meer dan een vierde deel van het dorp Vreeland bleef staan.

Uit het kwade komt vaak het goede voort; zoo ook hier. De brandschatting door de Franschen geëischt, werd inderhaast bijeengebracht, maar door het snelle optreden van den Prins nooit betaald. Bij resolutie van de Weesper Vroedschap van 12 Juli 1676, werd besloten, om van dit geld van den beroemden klok-kengieter Hemony een nieuw spelwerk in den toren te koopen. Nog steeds geniet onze burgerij van zijn vroolijke klanken, terwijl op vierdagen de feestvreugde wordt verhoogd, door het gebeier, verwekt door de vaardige hand van onzen klokkenist, den heer J. W. Bovenkerk.

De geschiedenis bezit de majesteit der gerechtigheid, en moet daarom haar oordeel niet anders dan op deugdelijke gronden uitspreken.

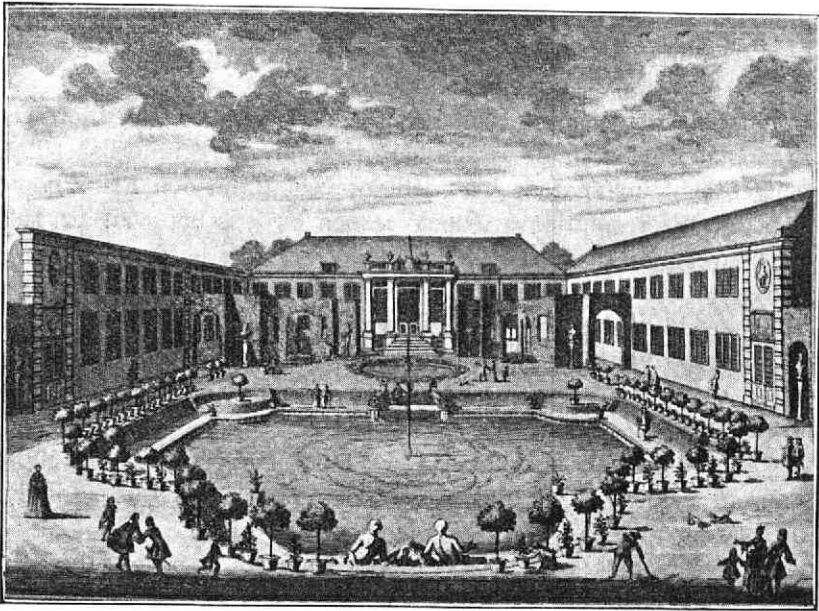
De gehechtheid van het Nederlandsche volk aan het Huis van Oranje vindt haar oorsprong in de geschiedenis van ons land.

Oranje deed in het verleden en doet ook nog heden veel voor Nederland. Dat het ook voor Weesp en omgeving heeft gedaan wat het kon, moge den lezer uit het voorgaande gebleken zijn.

Daarom stemmen wij nog steeds in met het oude volksdeuntje:

't Was Oranje,
't Is Oranje,
't blijft: Oranje boven!

Weesp, Juni 1926.

Zijdebalen

Een Vechtsche lustwarande,
beschreven door een tijdgenoot

Voor mij ligt een „hofdicht” uit den jare 1740 van Arnold Hoogvliet, die den roem bezingt van Zijdebalen, het landhuis van David van Mollem, gelegen aan de Vecht in de nabijheid van de stad Utrecht. David van Mollem was in zijn dagen een bekende zijdefabrikant, die veel geld besteedde aan de pralende inrichting van zijn lustpaleis. Zelfs bewoog hij den Belgischen beeldhouwer Jacob Cressant zich in de stad Utrecht metterwoon te vestigen, welke kunstenaar vele werkstukken ook voor Zijdebalen vervaardigd heeft.

Het hofdicht geeft een beschrijving van al het schoons, dat in de wijdvermaarde lustplaats gevonden werd. Al lezende willen wij den vleienden zanger op zijn schreden volgen, die ons tot gids zal dienen en ons een tamelijk volledigen indruk zal geven van een Vechtsche lustwarande in de 18de eeuw. Eerst willen wij echter nader kennis maken met onzen dichter.

Arnold Hoogvliet werd 3 Juli 1687 te Vlaardingen geboren. Toen zijn opvoeding bij zijn ouders, die tot den deftigen burgerstand behoorden, voltooid was, werd hij werkzaam als boekhouder in verschillende steden en vond hij daarna een rustig en onbekrompen bestaan als goud- en zilversmid te Vlaardingen. Hij overleed 17 October 1763 in zijn geboortehuis en werd plechtig ten grave gebracht onder het geleide der stadsregering en der aanzienlijkste ingezetenen.

Om Virgilius, Horatius, Ovidius en andere dichters in het oorspronkelijke te kunnen lezen, had hij zich op de kennis der Latijnsche taal toegelegd. Hij vertaalde ter eigen oefening de Feestdagen van Ovidius, welk werk met toejuicing werd ontvangen. Hierna verscheen een levensgeschiedenis van Abraham, bezongen in 12 boeken, welk werk door zijn tijdgenooten zeer geprezen werd als zijnde onberispelijk, maar waarover het oordeel van het nageslacht minder gunstig is. Ook zijn bruilofsverjaars- en andere gelegenheidsgedichten, onder den naam van Mengeldichten uitgegeven, zijn geen meesterstukken. Zijne „Eerekroon voor de stede Vlaerdinge” is, naar de beoordeeling van zijn tijd, een eereteken voor zijne dichterlijke bekwaamheden. Ook het hofdicht Zijdebalen, al is het wel een fraai en deftig gedicht genoemd, is niet naar onzen smaak. David van Mollem was er echter mee ingenomen en vereerde den dichter een fraaie, zilveren penning van ongewone grootte, wegende anderhalf pond.

Wij doorwandelen Zijdebalen onder de leiding van dezen poëtischen gids en bezichtigen eerst de „vorstelijke Zaal”, daar wij nimmer 't oog verzaden

In schoone Bouörde en welvoegende sieraden;
 Daar 't kunstpenseel van Hoet niet voor den beitel zwicht
 Van Van de Mast, hoe schoon die heeft den kinderplicht,
 Daar Helt Eneäs draagt zijn Vader op de schouderen,
 Vertoont; hoe eël hij weêr den plicht van deugdlijke Ouderen
 In Grachus Egaê leeft”.

Dit schilderstuk van Gerard Hoet beeldt Aeneas af, den zoon van Anchises en van de godin Aphrodite, die uit het brandende Troje vlucht, zijn ouden vader op de schouders dragende en gevolgd door zijn vrouw Creusa, die hij echter bij de nachtelijke vlucht verliest. Met Grachus ega is bedoeld Cornelia, dochter van Scipio Africanus den oudere, moeder van 12 kinderen,

gebeeldhouwd door Jan van der Mast, die ook den koepel heeft versierd, welke zich boven ons welft.

„Nu treên wij neder door twee marmeren Kolommen,
Terwijl het vergezicht onze oogen kunstigh vleit,”
en gaan „langs groene dreven en door hoogverheven bogen.”
Rechts laten wij de oranjerie-zaal, beschilderd met landschappen
door Isaak Moucheron, liggen om ons naar de fonteinen te be-
geven en dan verder te wandelen „door het ruime Middelpad,
Door eene dubbele rij van riekende Citroenen,
Door Cederaten, door Oranjen en Limoenen,
Uitheemsche vruchten, hier in onze lucht gekweekt,
Alwaar de Kunst vervult wat aan Natuur ontbreekt.”

Nu zijn wij gekomen op een punt, waarop acht wandelpaden
uitloopen; het is een „Labyrint voor onze treden”; wij houden
„ter rechterzijde” en gaan af op „een mengeling van ongewone
stemmen,

Van vreemde Vooglen, die hier dartlen, duiken, zwemmen,
Of wandlen op den kant der ronde Waterkom!
't Amerikaansche paar Flamingoos treedt rondom
Met ruime schreden, die den Ojevaar trotseren,
Zag Lekkernij dit dier, zij zou zijn' hals begeren.
Ter zijde zien wij, in een kleine Dieregaart,
't Westindiaansche Hart, hier met zijn Hind' gepaart.”

Verder wandelende worden wij verrukt door een beplanting
met ooftboomen, „geschakeert met allerlei sieraadje van zeld-
zaam heester-, kruut- en plantgewas” en onze gids faalt in de
schrijving van zooveel verscheidenheid, dat hij erkennen moet:
„Hier zie ik d'Aloë, die wonderbare plant,
De Pysang, Koffiboon; gints zien wij Annanassen,
Zoo fijn, zoo eël van geur; ja duizenden gewassen,
Wier vreemde namen zig niet vleien in mijn' zang.”

Dan wijst hij op een kunstwerk van Van Mollems bescher-
meling, Jacob Cressant, dat deze beeldhouwde naar een teeke-
ning van Johannes Verkolje.

„Maar hoe wat Beeltwerk stuit, verrukt mij in mijn gang?
'k Zie twee paar Wichtjes, stout uit marmersteen geklonken,
In dezen Middenkring op pedestallen pronken:
Het is Geleertheit, die in letteroefning leeft,
't Is Lantbou, die zich blij ten arbeit overgeeft,
En Zeevaart, die, gesolt door d'ongestuime baren,

Met wakkre Krijgsdeugt juicht na 't uitstaan der gevaren.
 De geestige Verkolje, aan 't IJ, heeft voor Cressant
 Hen eerst geteekent uit zijn vindingrijk verstant;
 De beitel vormde die daarna, en heeft het leven
 Aan 't roerloos marmer door vernuft en kunst gegeven."

Van dezen zelfden kunstenaar beschouwen wij twee groote vazen; de eerste vertoont ons aan de eene zijde Abigail, die door haar voorzichtigheid de gierigheid van haar dwazen Nabal vergoedt en aan de andere zijde David, „daar hij vorst Saul op den heuvel slapend vindt, en meer zich zelven dan dien vijant overwint”, doordat hij Abisai verhindert Saul te dooden. De tweede vaas heeft een voorstelling van Esther, die geknield voor Ahasverus, ten gunste van de Joden spreekt, terwijl „De tegenzij! haar vertoont aan den grootschen disch,

Daar trotsche Haman met den Vorst genoodigt is;
 Daar die bloetdorstige Verrader, nu verwezen,
 Ziet d'onderdrukte deugt, in Mordachai verzezen.
 Maar welke Beelden zie ik weêrzijs levensgroot?
 'Is d'Aarde en Hemel: die bevat den waereltkloot,
 Dees zit op 't hemelront; hoe kunstigh zijn die beiden
 In aangezicht, in zwier, en houding, onderscheiden!
 Hoe aardsch, hoe log zit d'aarde, en slaat het oog beneên!
 Wat zien we in 't Hemelbeelt niet al verhevenheên!
 't Is of het leefde, en 't oog, als in bespiegelingen
 Gericht naar 't stargewelf, ten hemel in doet dringen;
 Als of 't gesproten uit een goddelijk geslacht,
 Op niets dan op iets groots, dan op iets godlijks dacht!
 O Stichtsche Fidias, die door uw kunstvermogen,
 Reeds in de ruwe stof met uw vernuftige oogen
 Dit heerlijk Beelt beschoude, eer gij het door beleit,
 Met uwen beitel in een' stagen arrebeit
 Aldus te voorschijn bragt; blijft dus uw ijver gloeien,
 En uwe Kunst, gelijk uw naam beduidt, aan 't groeien,
 Dan groeie en bloeie uw faam, en wordt allom vertelt
 Zoover Van Mollem, en zijn Lusthof wordt vermelt”.

Vanaf deze beelden wandelen wij naar twee „marmarstee-
 nen” bewerkt door den beeldhouwer Pieter Xaverij;

„Hier toont een tedre Bloem de broosheit van ons leven:

Een dwarrelwintje knakt ze, en dooft al haren roem.
 Voorwaar het leven is gelijk aan ydre bloem:
 Daar leert een zaaiend Wicht aan onzen geest de Hoop
 Op 't ander leven, op het eeuwigönverderflijk
 En heerlijk Lichaam, 't welk verrijzen zal, naa 't sterflijk."
 Van denzelfden bewonderen wij de beelden van Flora en
 Apollo en bezoeken dan den karpervijver en de ronde galerij
 „Met uitheemsch boomgewas, in toebereiden gront,
 Elk naar zijn' aart, beplant met dubbele ommekringen.
 o Heerlijk Paradijs, zoo vol veranderingen!
 o Eedle Kweekhof van ontelbre zeldzaamheên!
 Wat Artsenijhof, hoe geroemt om ongemeen
 En vreemt gewas, moet niet, met alle zijn sieraden,
 Voor uw verscheidenheit van allerhande bladen,
 Van bont veelverwigh loof, en van nooitdorrend groen,
 Zich voor u buigen, en uw' Hofheer hulde doen?
 Maar laat ons voortgaan tot het eint van 't Vergezicht:
 Wij zien 't alreede, en door de netgeschoren heggen
 Op ydre schrede 't velt al breeder open leggen
 Thans lokt de wandellust ons in dees breede Laan,
 Daar 't oog in 't beeltwerk van twee vazen wordt voldaan."

Het is het werk van den bekenden Cressant. Hoe aantrekke-
 lijk is de voorstelling van Hektors afscheid, den leider der ver-
 dediging van Troje tegen de Grieken! Hij beurt zijn zoontje
 Astyanax op zijn arm; zijn vrouw Andromache staat bij hem
 en ter zijde ligt de helm met wuivend pluimaadje.

De rossen snuiven voor de heirkoets, vol verlangen,
 En krabben met de hoef, van ongedult in 't zant,
 Naau wederhouden van den wakkren lijftrawant.
 Zoo kan de beitel van Cressant onze aandacht streelen!
 Op d'andre Pronkvaas zien we, in levende tafreelen,
 Helt Afrikanus, die in 't bloeien zijner jeugt,
 De schoone Maagt, die hij verkreeg door oorlogsdeugt,
 Met huwlijksgiften, als zijns eigenzels Verwinnaar,
 Grootmoedig wedergeeft, aan haren eersten Minnaar.
 Nu over 't beekje 't oog naar 't zijspoor heen gericht,
 Naar 't edel Kunstwerk op het einde van 't Kruisgezicht.
 Drie marmren Kinders, naar het leven uitgehouwen,

Tot Zinnebeelden, die mijn Dichtlust wil ontvouwen,
 't Een, 't welk de Koopmanschap beduidt, zet met beleit
 Zijn' voet, in 't klimmen, op den rug der Naerstigheid,
 En wordt, door Wijsheit staag genoopt en voortgedreven,
 Tot aan den vollen hoorn des Overvloets verheven.
 o Kunstigh Beeltwerk, dat alle oogen op zich trekt!
 o Zedespiegel, die eens Koopmans plicht ontdekt,
 En aan de kweekschool van Merkuur weet aan te wijzen
 Langs welke Deugden best het Koopgeluk wil rijzen!"

Al verder gaande komen wij aan het speelhuis, dat ons een
 mooi vergezicht biedt „over 't stroomnat langs de aaloude muu-
 ren op 't maghtigh Utrecht" met zijn Dom- en Jakobskerk.

„Nu voortgewandelt door de groene Gallerij,
 Met schoone Beelden opgesiert te wederzij,
 Naar 't schoonste leven met den beitel uitgehouwen:
 Hier mogen we een Diaan, daar een Merkuur beschouwen;
 Gints zien we een Vrouwebeelt in opgesmukt gewaat,
 Het toont den hoogmoet en de wellust in 't gelaat,
 't Beduidt de Waerelt en haar hedendaagsche zeden:
 Zij wordt van wederzijds, om all' haar ijdelheden,
 Van Demokryt bespot, van Heraklyt beschreit:
 Al kunstwerk, 't welk den naam Cressant allom verbreidt,
 En duurzaam zijnen lof zal doen in 't marmer leven".

In het „natuurkunstkabinet", waarheen wij geleid worden

„Zien we een' overvloed van d'allereêlste slag
 Van Horens, elk geplaatst in zijnen schoonsten dagh;
 Van paerlemoeren, en van velerleië schelpen,
 Die, elk om 't geestigste, iets aan deze boupracht helpen!"

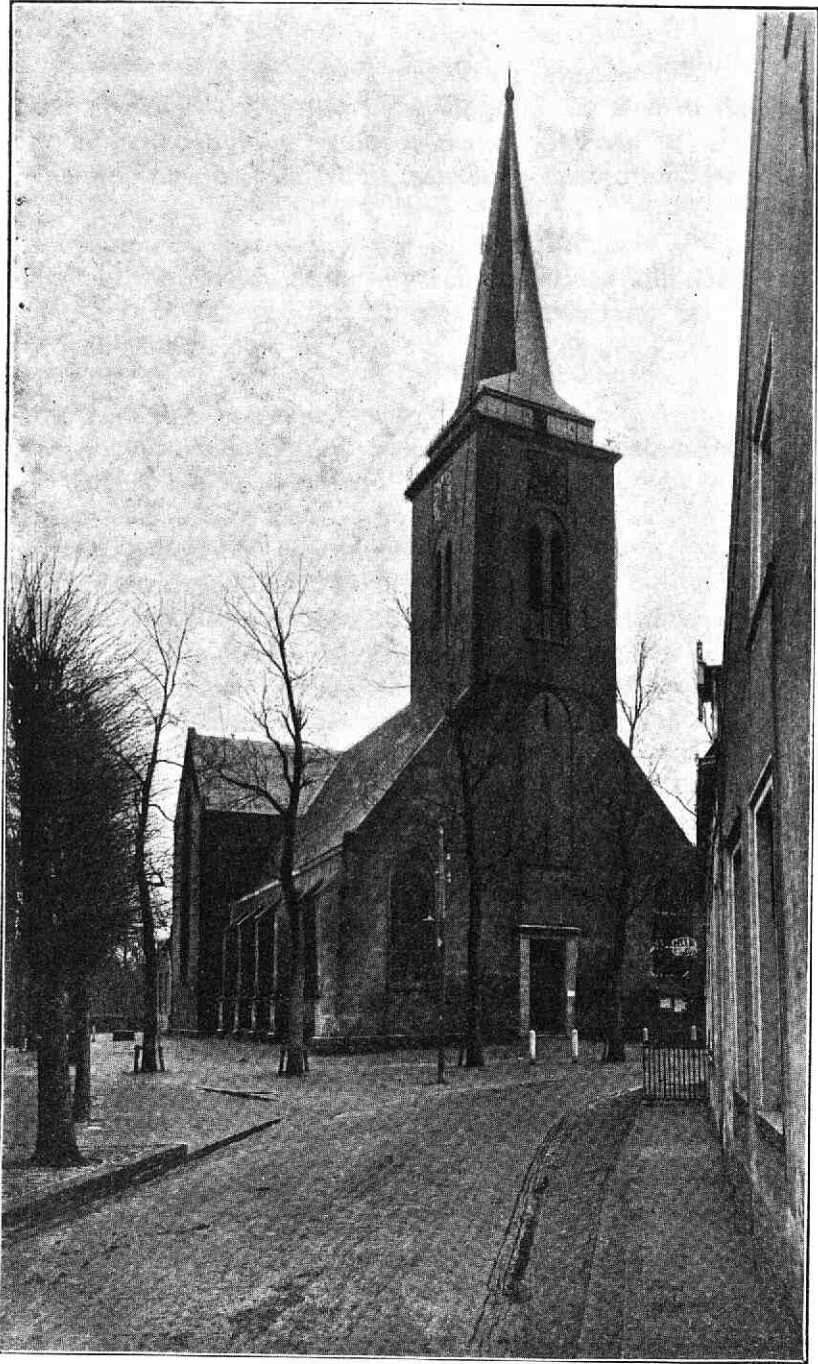
En in het andere „grothuis" hooren wij het „ruischen

Der Watervallen, die met zilvren stralen bruischen
 En schuimen op den gront van 't schitterend gesteent':
 Hier is Natuur en Kunst op 't vriendelijkst vereent:
 Hier ziet men kunstigh Loof- en Bloemwerk naar het leven,
 Gegoten noch gevormt, gebeitelt noch gedreven,

Noch door het Kunstpenseel met verven afgemaalt,
 Daar nochtans 't Kunstwerk met de schoone kleuren praalt,
 Die bij het schaduwen en dagen niet verwilderen.
 Waar zag men ooit de Kunst met harde steenen schilderen?"

Ten slotte nemen wij een kijkje in het „arbeitshuis”, de werk-
 plaats voor de zijdebewerking, waaruit Zijdebalen zijn naam en
 bestaan ontleent. De drijfkracht voor de bewerking der zijde
 wordt aangebracht door het water

„Bij 't stadigh ommezwaaien
 Van 't kunstigh Waterradt, zien wij duizent klossen draaien,
 En duizent haspels, elk, mijn' David ten gewin,
 Gelaan met dierbre Zij', het kostlijk Wormgespin.
 o Heerlijk Paradijs, dat, onder al 't gedruis
 Der Zijdemolens, uit dit kostlijk Arbeitshuis
 Uw' grooten Naam ontleent, o Bloem, o Eer der Hoven,
 Die als een fijn Juweel, dat alles kan verdooven,
 Pronkt aan de paerlensnoer van Hoven, die de Maagt,
 De schoone Vechtnimf om den blanken halze draagt,
 Waarom ze in rijkdom voor geen Ganges heb' te zwichien;
 o Zijdebalen! 'k heb uw' omtrek, in mijn Dichten,
 Nu omgewandelt, en slechts hier en daar een trek
 Van uwe schoonheit, nu met meer, dan min gebrek
 Van Kunst, en Woordenverf, alleen geschetst voor d'oogen;
 Maar 'tbelge u niet; uw roem groeit bij het onvermogen
 Van onze Dichtkunst, die voor uwe heerlijkheit
 Haar kroon en eersieraat gewilligh nederleit.

De in het laatst der 15e eeuw gebouwde Kerk van de H.H. Cosmas en Damianus. Thans Ned. Herv. Kerk te Abcoude.

De Parochie van de H.H. Cosmas en Damianus te Abcoude tot aan het einde der 18de eeuw.

Het welvarende dorp Abcoude, gelegen aan de samenvloeiing van Angstel en Gein en grenzende aan het Abcoudermeer, behoort gedeeltelijk tot de gemeente Abcoude-Baambrugge en gedeeltelijk tot de gemeente Abcoude-Proostdij.

In 1085 schreef men Abecewalde, in 1186 Abekenwalde, in 1273 Apekevalde, in 1311 Abbecoude, in 1328 Abekewoude en in 1348 Apcoude. Verder Abbekowde, Abbichjens-cou, Apcou, Apcou, Abcouwe en eindelijk Abcoude, dat zich tot den tegenwoordigen tijd gehandhaafd heeft.

In de Nomina Geographica van het Aardrijkskundig Genootschap wordt vermeld, dat de naam afgeleid zou zijn van den Frieschen mansnaam Abo. Abekenwalde zou dan beteekenen: woud van Abo. Nu herinnert wel de naam van de gemeente Abcoude-Proostdij en „Aasdom” nog aan de vroegere Friesche rechtspraak, die eerst onder Karel V te Abcoude werd afgeschaft, wel maakte deze landstreek vroeger deel uit van een der Friesche zeelanden, maar in den tijd waarin de naam Abecewalde of Abekenwalde 't eerst genoemd wordt was dit gedeelte van de provincie Utrecht grootendeels eigendom van de Abdis van Elten of van een der kerken of kloosters te Utrecht. Deze afleiding is dus zeer twijfelachtig. Wanneer de naam Abekenwalde juist is mag men aannemen, dat Abeken de genitivus is van het Middel-Nederlandsche woord Abbic = abt. Dan wordt het dus woud van den abt en was dit woud wellicht eigendom van de abdij van Oostbroek te Utrecht, waarvoor omstreeks dien tijd de plannen gemaakt werden. De naam zou dan tegenwoordig Abtswoude kunnen zijn, evenals van een dorp in Zuid-Holland, dat zijn naam dankt aan de abten van Egmond.

Wanneer men nagaat dat ongeveer acht eeuwen geleden, dus omstreeks 1100 deze landstreek nog grootendeels woest en onontgonnen was, dat men hier niets anders vond dan poelen,

moerassen, bosschen en venen, dan spreekt het vanzelf dat in dien tijd van geen parochie en nog minder van een dorp sprake kan zijn.

De geschiedenis vermeldt, dat de eerste Heer van Abcoude in dit onherbergzaam oord in 1085 een slot deed bouwen.

't Eerste geslacht van Abcoude, dat als wapen een zwarte wolf op een gouden veld voerde, was al spoedig uitgestorven. Men zou haast denken, dat de menschen van verdriet en verveling in deze trieste omgeving gestorven waren.

Het slot kwam later in het bezit van de Heeren van Zuilen, die uitgestrekte goederen van de abten van Oostbroek in leen hadden. Het geslacht van Zuilen van Abcoude was eveneens spoedig uitgestorven. De laatste vrouwelijke telg was gehuwd met Hugo van Vianen.

Toen de Kennemers en Westfriezen in 1268, nadat zij in Kennemerland vele kasteelen verwoest hadden, zich in Amsteland vertoonden, stelde Gijsbrecht van Amstel zich aan hun hoofd, voerde hen door het Sticht en liet ook het slot van Abcoude veroveren en verwoesten. De heer van Abcoude liet zich hierdoor niet ontmoedigen, al trof hem later een andere tegenslag, toen hij in 1289 na langdurige twisten de heerlijkheidsrechten van Amerongen aan den Domproost van Utrecht moest afstaan. Hij beijverde zich om zijne andere bezittingen tot grooteren bloei te brengen. Zoo verhief hij zijn „Dorpe tot Wyck" (Wijk bij Duurstede) tot een „poerte of stad" en schonk aan de nieuwe stad belangrijke voorrechten. Door vrijgevege bepalingen trachtte hij de paardenmarkt aldaar te bevorderen en misschien is hij ook de stichter van de eeuwenoude paardenmarkt te Abcoude.

Zestig jaar na de verwoesting werd het slot te Abcoude weder opgebouwd. Toen het voltooid was en langzamerhand verschillende landlieden en neringdoenden zich in de nabijheid daarvan gevestigd hadden, zal men behoefte gevoeld hebben om in deze buurtschap ook een kapel of kerk te stichten.

Van de eerste geschiedenis van die kerk is tot dusverre totaal niets bekend. Tot aan dien tijd zal er op het slot wel een huiskapel zijn geweest, want ofschoon de Heeren van Abcoude dikwijls tegen het wereldlijk gezag van den Bisschop van Utrecht in verzet kwamen, zij toonden toch door vele vrome stichtingen groot belang in het kerkelijk leven dier dagen te stellen en zij

zullen zeker den bouw van de kapel of kerk, die aan de H.H. Cosmas en Damianus werd toegewijd, bevorderd hebben, misschien wel in vereeniging met de Heeren van St. Pieter te Utrecht.

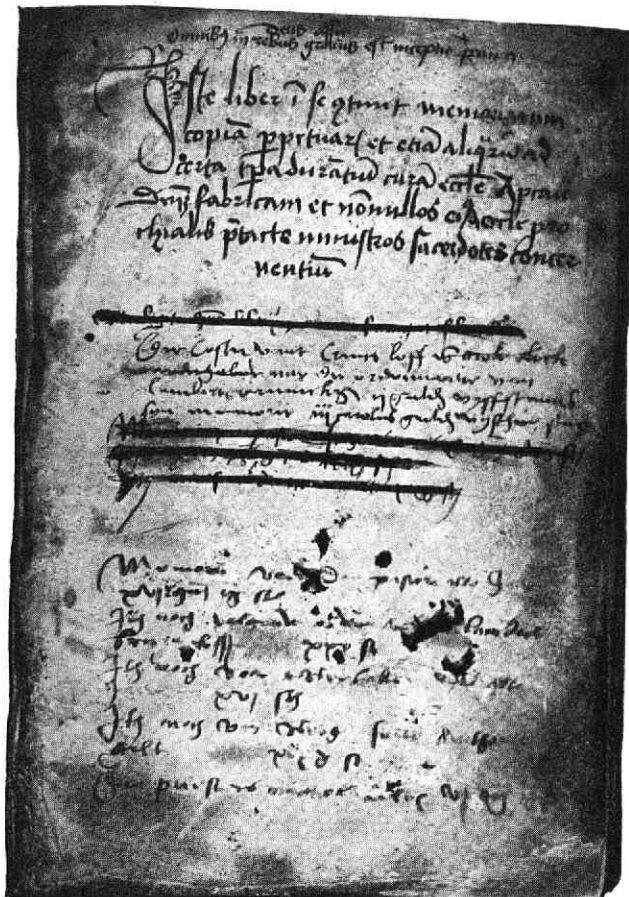
Het is waarschijnlijk, dat de toewijding van de parochie aan de H.H. Cosmas en Damianus eenig licht verschaft omtrent den tijd van hare stichting.

Beelden van de H.H. Cosmas en Damianus, staande in den tuin van de tegenwoordige R.K. Kerk te Abcoude.

Hoe kwam men er toe deze twee broeders als schutpatroons te kiezen? Zij waren weinig bekend, wel komen hunne namen voor in den tekst van het missaal, maar tot op den huidigen dag zijn het wellicht in ons land alleen de parochies van Abcoude en Afferden in Limburg, die hunnen naam dragen.

De beide martelaren beoefenden de heelkunde te Aegaea in Arabië en werden in het jaar 303 na Chr. op bevel van den

Titelblad van het Memorieboek van omstreeks 1500. Het opschrift waarschijnlijk te lezen als volgt:

Deus assit.

Omnibus in rebus gravis est inceptio prima.
Iste liber in se continet memoriarum copiam
perpetuarum et etiam aliquarum ad certa
tempora durantium curarum ecclesiae
Apcaudensis fabricam et nonnullos eiusdem
ecclesiae parochialis praeteractae ministros
sacerdotis concernentium.

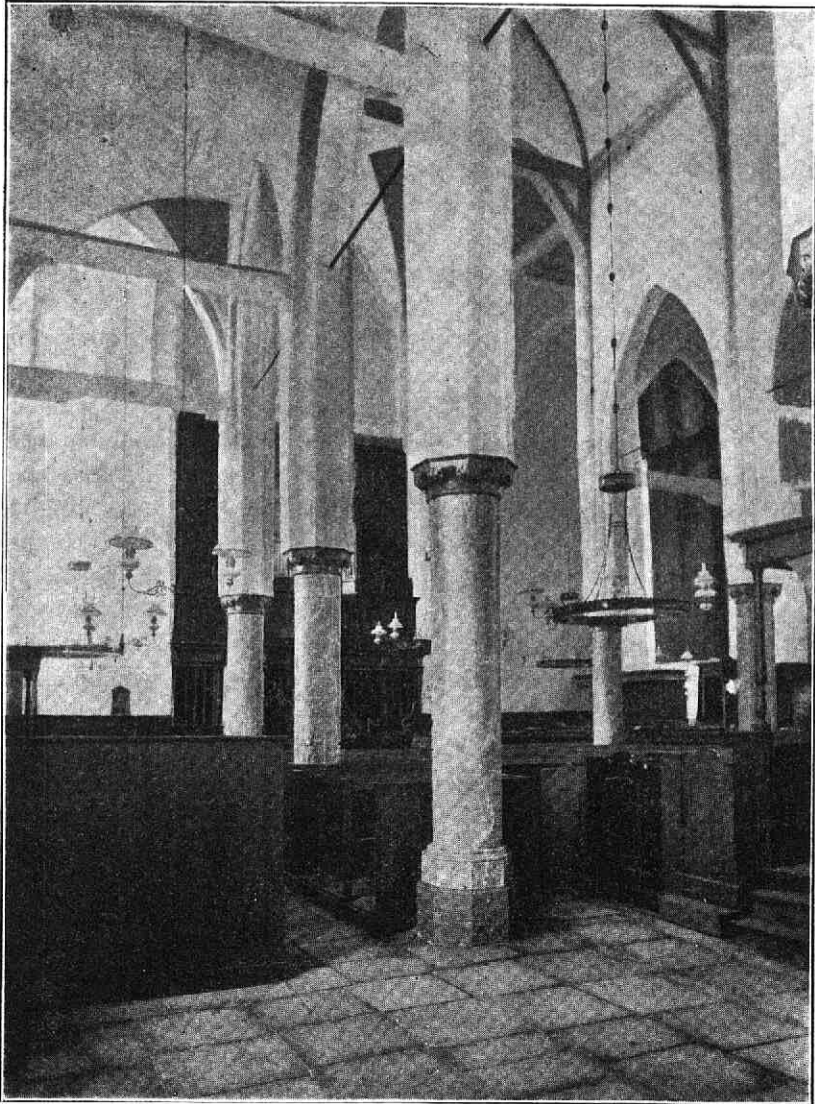
stadhouder Lysias onthoofd, omdat zij niet aan de afgoden wilden offeren.

Door een schitterend feest te hunner eere te Bremen omstreeks 1338 gegeven, trokken duizenden en nog eens duizenden naar die stad, waardoor hunne namen wijd en zijd bekend werden.

Van Burchard Grelle, bisschop van Bremen, die in 1344 stierf, wordt, omstreeks 1338, in de Geschiedenissen van Frieslandt Oost ende West van Schotanus, het volgende vermeld:

„als hij in den achtsten jare syner bedieninge, op den choor zou-
 „de klimmen, heeft de muer aen 't choor een geweldigh crack
 „gegeven, tot groote verwonderinghe van den Bisschop. Bij hem
 „selven overpeysende, wert hy indachtig, dat de reliquien van
 „Damianus ende Cosmas aldaer bewaert lagen, ingesloten van
 „de tyden der oude keyseren ende Princen af, en heeft staende
 „voet aen Godt ende de Heylige Martelaren een belofte gedaen
 „dat hy op Pinxterfeest des volghenden jaers de reliquien met
 „behoorlycke eere zoude verheffen. Ondertusschen kistkens en-
 „de kofferkens toebereyt hebbende, maeckte hy toerustinghe
 „van alles. Hy dede de saecke door 't gansche Landt verkondi-
 „ghen, genoodicht hebbende syne Suffragaenen tot de Feestely-
 „cke solemniteyt met de dienstmannen synes stifts, ende veie
 „Edelen der naestpalende Lantschappen.

„De bestemde dach zynde ghekomen, waeren alle genoodichde
 „daer: De Bisschop verhefte ende vertoonde de reliquien met
 „seer groote eerbiedicheyt. Des daeghs daer na ontfinck hij de
 „Prelaten ende Edelmannen op een seer kostelyck bancket. Alle
 „man bedreef groote vreuchde, de Ridderen tornoyden ende nae
 „hun de Bremer Jonckmans, de vrouwen ende maechden songen
 „ende reyden. Elck bracht voort dat hij konde, ter eeren van de
 „Heylighe Martelaren, patronen van het Bremer sticht: op den
 „volgende maendach 't Godlyck officie wesende volbracht, heeft
 „de Bisschop twaelf van syn voornaemste Hofjonckeren aen de
 „deure van syn palleys Ridderen ghemaect oock ter eere van de
 „Martelaeren, de onder-Schout stondt op een tonne, ontfangen-
 „de de offerhanden der gheloovigen, den welcken soo veel ghe-
 „munt silver ende goudt aenghedragen wert, dat hy uyt moeste
 „gaen. De Bisschop kreech daervan 300 marck deniers tot solaes
 „syner onkosten. Het andere werd behouden, tot behoef der cie-
 „raden des Kercks, ende om de groote klock des tempels te ver-
 „beteren”.

Interieur van de vroegere kerk van de H.H. Cosmas en Damianus, thans
Ned. Herv. Kerk te Abcoude.

Het is niet onmogelijk, dat de Heeren van de Proostdij van St. Pieter te Utrecht en ook de Heer van Abcoude, als leenman van den Hertog van Gelder (die de heerschappij in Oost-Friesland voerde) dus als edelman van een der naast palende landschappen, deze feesten hebben bijgewoond.

Het bijwonen van de luisterrijke feesten te Bremen kan dan een welkome aanleiding zijn geweest om de parochie aan de twee martelaren toe te wijden.

De veronderstelling is dus niet te gewaagd, dat de parochie omstreeks 1340 gesticht is en haar naam ontvangen heeft.

De parochie was in den beginne betrekkelijk uitgestrekt en reikte tot Loenersloot. Ter wille van oude en ziekelijke menschen werd echter omstreeks het jaar 1400 te Baambrugge een kleine kapel gebouwd. In eene memorie van 1444 wordt deze kapel reeds vermeld, terwijl 30 jaar later ook van een priesterswoning en hofstede aldaar gesproken wordt.

Wie de eerste pastoors te Abcoude geweest zijn ligt in het duister. De eerste, dien ik vermeld vond is Heer Jan Egberts, wiens naam in memoriën van 1470—1491 genoemd wordt. Onder zijn bestuur ging de parochie met reuzenschreden vooruit. Rijkelijk vloeiden de giften en schenkingen voor fundaties, terwijl het aantal priesters voortdurend werd uitgebreid. Behalve de pastoor waren er 5 altaarpriesters, verder 2 kosteren, een organist en een schoolmeester.

Een van de priesters schonk een belangrijke gift voor een priesterlijke prove en gaf later nog een huis voor den vicaris ten geschenke.

Toen de parochie zoo vooruitging was het geen wonder, dat men plannen ging maken om een schoone en groote kerk te stichten.

In twee memoriën van dien tijd wordt gesproken over die nieuwe kerk, jammer genoeg zijn zij zonder datum, maar in beide komt de naam voor van een zekeren Jan Romerz en dit geeft ons eenig houvast voor de tijdsbepaling, want deze Jan Romerz wordt ook genoemd in memoriën van 1470 en 1471.

Waarschijnlijk zal de bouw eerst in 1491, toen men de nieuwe ciborie liet vergulden, voltooid zijn geworden en nog tijdens het leven van Pastoor Jan Egberts zijn ingewijd.

Omstreeks dezen tijd verrees dus de schoone dorpskerk, die nog na ruim 4 eeuwen het dorp Abcoude tot sieraad strekt. Jam-

mer genoeg heeft men in het laatst van de vorige eeuw de kerk van buiten gepleisterd en heeft Theodorus de Leeuw, die in 1715 heer van Abcoude werd, de kerk van buiten mismaakt door het aanbouwen van een grafkapel. 't Zou beter geweest zijn als hij die wanstaltige uitbouw in den tuin van zijn buitenplaats te Maarssen had laten plaatsnemen.

Het schoone koorhek en de prachtig gebeeldhouwde preekstoel, thans nog in de kerk aanwezig, leggen getuigenis af van de onbekrompen wijze waarop het inwendige van de kerk verzorgd werd.

Er waren in de kerk vijf of zes altaren, die in het memorieboek met name worden aangeduid:

het Sint Jacobs-altaar;

het Sint Anna en Sinterklaas-altaar;

het Onser Vrouwen-altaar (O.L.V. in de Zon);

het Sint Antonius-altaar;

en het altaar van Sint Cosmas en Damianus.

Later is er nog het St. Andries-altaar bijgekomen, voor welk altaar in 1502 een vicarie gesticht werd door Jacob Leeuw en zijne vrouw, die ook bij uiterste wilsbeschikking bepaalden, dat voor den vicaris een huis getimmerd moest worden.

Jacob Leeuw schijnt een zeer vermogend man te zijn geweest, althans het Reguliersklooster te Amsterdam werd meermalen rijkelijk door hem begiftigd.

Intusschen werd de parochie grooter, ook de kapel te Baambrugge bleek te klein en werd in 1505 vergroot.

In 1537 werd een groote klok in den toren te Abcoude geplaatst. Het opschrift luidt:

Sante Cosmas en Damianus is min naem.

min ghelwt is voer God bequaem,

den levenden roep ick

den doden overlw ick.

Jan Tolhws van Wtrecht me fecit anno Domini 1537.

In 1551 werd bij de kerk een hofje gebouwd en er waren toen in de parochie twee gilden waarvan het St. Antoniusgild bij name genoemd wordt.

De priester en koster Jan Egberts van Nigtevecht legateerde in 1558 aan de kerk een glas in het koor, dat volgens de aanwijzingen van zijn testament gemaakt moest worden.

Op alle mogelijke manieren werd de kerk in- en uitwendig verfraaid. Pastoor Cosmas Harberts zorgde voor blauw fluweelen ornamenten en aangezien hij een vermogend man was, schoot hij de benodigde sommen voor als er soms geen geld in kas was. Hij bedacht in zijn testament ook de kerk en werd daarin begraven. Zijn grafzerk is nog aanwezig. Het opschrift luidt:

„Heer Cosmas Harbertss Pastoer dezer kercke 1557”.

Jammer genoeg heeft men getracht het woord „pastoer” weg te hakken.

Uit een memorie van 1559 blijkt dat deze bekostigd werd door Meester Claes Wouters, organist in datzelfde jaar, terwijl de kerkmeesters een som van honderd gulden ontvingen, zooals er staat, van „een paer volx met haer kynden niet genoemt” om daarvoor ten eeuwigten dage op elken Vrijdag door den pastoor, den koster en de schoolkinderen een Kruislof te doen zingen.

Intusschen had de bloei van de parochie het hoogste top punt bereikt. Na 1564 werden geen memoriën meer gefundeerd en ging de parochie hare opheffing tegemoet.

In dien tijd maakte de Hervorming te Utrecht groote vorderingen, vooral door de geschriften van Mr. Dirk van Abcoude. Het is mij tot dusverre niet gelukt iets te vinden, waaruit blijkt of hij te Abcoude relaties had. Het is echter zeker, dat zijne geschriften daar niet veel invloed uitgeoefend hebben, want de bevolking was en bleef grootendeels Katholiek.

Toen het krijgsvolk van Hendrik van Brederode van Vianen naar Amsterdam trok, werd onder weg in de kerken en kapellen veel verwoest. Op 24 April 1567 trokken zij door Baambrugge. In het rekenboek van de kapelmeesters aldaar staat aangeteekend, dat de Geuzensoldaten het misboek hebben „gescheurt, ghedistruuert of verbrant”. Wat er verder is gebeurd staat niet vermeld, doch het is gemakkelijk te gissen. 't Krijgsvolk trok naar Ouderkerk en het ligt voor de hand, dat het Abcoude niet gespaard zal hebben.

Langzamerhand brak voor de parochie een onrustige tijd aan. De toenmalige pastoor Govert Schijff schijnt het geraden gevonden te hebben om naar Utrecht te vertrekken, waar hij later vicaris van de St. Nicolaaskerk was en zijn loopbaan ein-

digde als kanunnik van St. Jan. De laatste memoriën in het memorieboek zijn door hem ingeschreven en dragen wat stijl en schrift betreft het kenmerk van gejaagdheid. Hij genoot nog vele jaren de inkomsten van het O. L. V. en van het St. Andries-altaar te Abcoude.

Na zijn vertrek volgde een voortdurende wisseling van pastoors. Het was de tijd dat den Briel door de Watergeuzen werd ingenomen, Haarlem, Alkmaar, Leiden door de Spanjaarden belegerd en Naarden uitgemoord.

De opvolger van Pastoor Schijff was een zekere Johannes, die slechts korten tijd te Abcoude bleef en van wien niets anders bekend is.

Een voor de geschiedenis van de kerk in dit tijdperk belangrijk doop- en trouwboek, dat slechts over 5 jaren loopt is door niet minder dan zeven verschillende handen bijgeschreven. De inschrijvingen zijn aanvankelijk keurig, doch later meermalen haastig en met een looden stift opgeteekend, zoodat men den indruk krijgt, dat de Katholieke priesters hun officie niet meer rustig konden uitoefenen, te meer wijl het register aantekeningen bevat van verschillende dorpen, uren ver in den omtrek, waar geen priesters meer waren.

De laatste pastoor, die het register bijschreef was Gerardus Jeger, die in 1578 naar Maastricht vertrok en het register meenam. Hij schreef er naderhand de doopen en huwelijken in zijn latere parochie bij. Het register wordt thans in het Rijks-archief te Maastricht bewaard.

Waarschijnlijk door zijne relatiën met Claude de Berlaymont, heer van Floyon, wiens troepen in dien tijd in de omstreken van Abcoude waren en wiens broeder gouverneur van Maastricht was geweest, werd Gerardus Jeger in 1580 benoemd tot pastoor van de St. Matthiaskerk te Maastricht, alwaar hij eenige maanden later in armoede overleed. Hij had dus uit zijne parochie te Abcoude niet veel kunnen redden en hij liet zoo weinig na, dat de rechten van kapittel en sacristie op zijne nalenschap moesten worden kwijtgescholden.

In een oude aantekening wordt gezegd, dat de parochie in 1586 te niet ging, dat de Katholieke eeredienst door de Reformatie verboden en de kerk aan de Katholieken ontnomen werd.

In het bekende werk van den heer Rengers over de Geestelijke en Kerkelijke goederen wordt vermeld, dat de parochiën

nooit zijn opgeheven maar bleven bestaan voor zooveel noodig Gereformeerd.

Uit het memorieboek blijkt echter, dat het beheer over de kerkelijke goederen in andere handen was overgegaan. Op 8 November 1586 onderteekent N. Janszoon van Paddenburg, een acte wegens betaling van f 40.— aan de kerkmeesters en een jaar daarna een acte van royement van een memorie. Hij vermeldt bij de laatste, dat het geld daarvan gebruikt is tot het opmaken van den kop van den toren, voor reparatie van de kerk en het opmettelen van het kerkhof.

Waarschijnlijk was deze van Paddenburg secretaris van het Gerecht en vertegenwoordigde hij wellicht den Maarschalk van het Nederkwartier of de Directiekamer te Utrecht.

Daar het onderscheid tusschen kerk of kapel door de Reformatie verdwenen was, werd de kapel te Baambrugge als kerk beschouwd en verzochten de „bueren van Bambrugge” om een predikant te mogen beroepen.

De Maarschalk van het Nederkwartier werd door de Directie-kamer gemachtigd om de reeds verschenen renten en pachten, die aan de pastorie te Abcoude toekwamen, ten behoeve van den predikant te innen. De kerk ging dus over aan de Gereformeerden.

Ds. Cornelis Anthonissen werd daarna als predikant beroepen, maar hij schijnt het beroep niet aangenomen te hebben.

Hiermede was het eerste tijdperk van de geschiedenis van de parochie afgesloten, doch al was de Katholieke eredienst verboden, de bevolking was in overgrootte meerderheid Katholiek gebleven. Door priesters, die van elders kwamen werden kinderen gedoopt en huwelijken voltrokken. Volgens een oude aantekening: „Abcoude sine interruptione pastores habuit”, is de parochie nooit zonder herders geweest. Deze aantekening is juist, want zeven jaar nadat de Katholieke eredienst te Abcoude was opgeheven werd eene visitatie van de kerken ten plattelande van Utrecht gehouden, waaruit blijkt, dat van elders in de behoefte voorzien werd. In het rapport van die visitatie wordt vermeld, dat Ds. Andreas Oosterbeek, die door de Staten als predikant was aangesteld, er over geklaagd had, dat bijna alle dagen nog in het openbaar kaarsen op de altaren in de kerk werden gebrand, zooals het rapport het noemt „tot groot schandael van alle passanten ende tot droefenis van hem en alle vro-

men". Ook beklaagde de predikant zich omdat alle Zondagen een priester te Abcoude kwam preeken en hem in zijn dienst belemmerde. Men achtte het daarom noodig, dat die priester uit Abcoude geweerd werd.

In het rapport wordt verder gesproken over zekeren Peter Claesz, een Amsterdammer, die te Abcoude woonde, in het geheim doopte en trouwde en zich uitgaf voor duivelbezweerder, die de macht had om te kunnen onttooveren. De visitateurs drongen er op aan om hem onder correctie uit Abcoude te verwijderen om, zooals zij zeiden, den Gereformeerden godsdienst eens voor altijd van zulke moedwillige verstoringen te verlossen.

Verder wordt meegedeeld, dat de kerk schoon en groot was maar slecht onderhouden en nog veel minder gezuiverd van de „reliquien van 't pausdom".

Een pastorie was er niet. Een huis vroeger aan Ds. Cornelis Anthonissen als woning aangeboden, indien hij als predikant te Abcoude zou komen, was verkocht. Er was alleen een vervallen huis, dat aan een der vicarien toebehoorde.

Koster en schoolmeester was toen Quirijn Dirxssen, die verkaarde, dat hij derde subdelegatus was, maar dat zekere Mr. Roelof de schilder te Utrecht beweerde de rechtmatige koster te zijn. Als vaste jaarlijksche inkomsten genoot hij een som van 22 gulden, benevens 12½ stuiver voor het stellen van de klok en verder 't geen voor het luiden van de doodsklok gegeven werd. Van hem wordt gezegd, dat hij gantsch Katholiek en weerspannig aan den predikant was, dat hij niet in de kerk wilde zingen en het ook niet kon.

De kerkmeesters werden toen benoemd door den Maarschalk en het gerecht van Abcoude. Zij deden rekening en verantwoording aan den Maarschalk en aan de gemeente, die daarvoor bij klokslag opgeroepen werd.

Een bekend Amsterdamsch priester, Sixtus Sybrandus, (Oostervirum, ook wel Visscher genoemd), overste van het Begijnhof te Amsterdam kwam meermalen naar Abcoude om daar te preeken. Toen hij eens in 1601 voor een groote menigte boeren eene predikatie hield, verschenen de predikanten van Abcoude en Ankeveen om met hem te redetwisten. Sybrandus was hiertoe bereid, maar verzocht den boeren om heen te gaan, opdat zij zich, zooals hij zeide, niet zouden ergeren aan de taal van

de predikanten. De boeren antwoordden, dat zij daaraan gewend waren en bleven. De predikanten gingen daarna dreigend en verontwaardigd heen.

Tegen Sybrandus werd daarna een bevel tot gevangenneming uitgevaardigd, maar door vrienden gewaarschuwd, wist hij tijdig te ontkomen.

Men meent ook, dat Adrianus van Oorschot, toenmaals „de parel der priesters” genoemd, meermalen te Abcoude is geweest.

't Werd nu voor de priesters gevaarlijk en daarom werden de bijeenkomsten in het geheim gehouden. In 1606 werd op de synode te Utrecht geklaagd over Roomsche bijeenkomsten op Hollandsch grondgebied, die door Jesuiten of jonge Roomsche studenten geleid werden, welke studenten door rijke Amsterdamsche kooplieden werden onderhouden.

In de Vasten werden 's Woensdags in de kerk te Abcoude predikatiën gehouden om de Roomschen te trekken. Deze bleven echter weg tijdens den preek, maar kwamen na afloop daarvan „met groot getier, gedruisch en onordninge” de kerk binnenvallen.

Zes jaar later werd er weder geklaagd, namelijk dat er te Abcoude zooveel begijntjes of klopjes woonden, die door particulieren gehuisvest werden.

De Roomschen hadden in dien tijd te Abcoude en omstreken nog omstreeks 600 communicanten.

Intusschen was een dorpsgenoot Mr. Johannes Visscher als pastoor te Abcoude gekomen. Hij kocht een stuk grond en liet in de plaats van het daarop staande bouwvallige huisje een nieuw huis bouwen.

Volgens Pastoor Huurdeman is dit waarschijnlijk het huis geweest waar in 1644 de Drost van Muiden, Pieter Cz. Hooft een kamertje vond, waar Pastoor Visscher somtijds logeerde en zich in het geheim ophield. Naast het kamertje was een zolder, die als kapel was ingericht. Een en ander werd door den drost gesloten en verzegeld.

Van Pastoor Visscher, die wegens zijn optreden gevangen genomen werd, doch voor een som geld weder op vrije voeten werd gesteld, bestaat een portret in olieverf, dat in de R.K. pastorie hangt. Hij overleed 7 Januari 1648.

Dat de pastoor eerst tegen betaling zijn vrijheid terug kreeg

geeft een merkwaardigen kijk op de toenmalige toestanden!

Ook de eigen geloofsgenooten maakten het den pastoors niet altijd even aangenaam. Daar kon pastoor Gerardus van Delden, die door pastoor van Aelst een vreedzaam maar vreesachtig man wordt genoemd, van meepraten. 't Was hem nog niet gelukt een

Mr. Johannes Visscher, aetatis 38, 1637.

kerk te stichten, wel ondervond hij telkens moeielijkheden met vele zijner parochianen, die door vreemde priesters daartoe aangespoord in hunne wederspanning bleven volharden.

Voor al een pater Franciscaan uit Vlaanderen, Benedictus Brixius, die zich eerst in den Bijlmer had gevestigd, droeg er het zijne toe bij om de verwijdering steeds grooter te maken. Hij wordt in de Historie van 't Bisdom Utrecht een onderkruiper van pastoor van Delden genoemd. In een verslag van Jacobus

de la Torre, Bisschop van Efese, aan den Paus en den Congregatie van de Propaganda Fide, wordt medegedeeld, dat door den onwil van eenige boeren verdeeldheid onder de Roomschen te Abcoude gezaaid werd en dat Brixius de kwaadwilligen tegen den wettigen pastoor opstookte en de parochie in verwarring bracht. Ofschoon hij geen wettige zending had diende hij de sacramenten toe en oefende alle herderlijke bedieningen uit, ofschoon hem dit meermalen door de la Torre en diens voorganger verboden was.

Niet alleen bewoonde hij het huis, dat voor den pastoor gebouwd was, maar wist zelfs van den drost van Muiden gedaan te krijgen, dat aan pastoor van Delden de uitoefening van den godsdienst verboden werd.

Brixius, in de wandeling „pater Plank” genoemd, vertrok eindelijk naar Amersfoort, waar hij zijne praktijken voortzette.

De geschillen tusschen pastoor van Delden en zijne parochianen waren echter door het vertrek van Brixius niet uit de wereld.

Eene deputatie uit het Haarlemsch kapittel beproefde tevergeefs de geschillen bij te leggen, waarna eenige koppige boeren, tegenstanders van van Delden, naar de Haarlemsche Kapittel vergadering trokken en daar verzochten om een priester in den Bijlmer te mogen hebben, welk verzoek werd afgewezen. Toch haalden de twistzieke boeren een zekere van Baern, gewoonlijk „t Franse paepje” genoemd naar den Bijlmer. Volgens de la Torre was hij een minderbroeder uit Keulen, maar pastoor van Aelst noemt hem een wereldsch priester.

Het Kapittel wilde toen voor pastoor van Delden een andere parochie zoeken en in zijn plaats een ander te Abcoude benoemen.

Van Baern bleef waar hij was, totdat zijne dienstmaagd (zoals zij beweerde op inblazing van den duivel), huis en kerk in brand stak. Daarna vertrok van Baern; de rust keerde terug en pastoor van Delden werd in 1671 door het Haarlemsche kapittel in zijne rechten hersteld.

Er waren intusschen weder andere moeielijkheden in aantocht.

Nadat te Utrecht geklaagd was „hoedanig stoutigheyt dat er gepleegt werd van de Papisten tot Loendersloot en tot Abcoude”, werd de drost van Muiden aangespoord om maatregelen tegen

deze „exorbitante stoutigheyt” te nemen, hetgeen deze beloofde, maar daarvan schijnt niets gekomen te zijn.

Tot dusverre had de parochie van Abcoude zich uitgestrekt tot Baambrugge en Loenersloot, maar aangezien de verdraagzaamheid in de uithoeken van Holland grooter was dan in het Sticht, werd op een stukje land, daartoe door de Vrouwe van Croonenburch afgestaan, op Slootdijk tusschen Loenen en Loenersloot (toen nog Holl. grondgebied) een oratorium gebouwd. De latere pastoor van Slootdijk Joannes Heymenberch logeerde toen op het slot Loenersloot, nam in het gebouwtje den dienst waar en trok verschillende parochianen van pastoor van Delden tot zich.

Zoowel Ds. Halma te Baambrugge als pastoor van Delden kwamen, zij 't om verschillende redenen, tegen het optreden van Heymenberch in verzet. 't Regende klachten over diens optreden en de diensten op Slootdijk en over de klopjes of begijntjes, die zich te Baambrugge gevestigd hadden. Tegen een dier klopjes, die aldaar een naai- en breischool hield en aan de kinderen de catechismus onderwees werd streng, doch zonder succes opgetreden.

De Protestantsche bevolking schijnt zich echter weinig met hun doen en laten bemoeid te hebben, want wanneer aan de leden van den kerkeraad te Baambrugge door den predikant om de namen van die klopjes gevraagd werd „hebben de Broederen geseyt die namen niet te weten”. Wel werden de namen van 3 Roomsche schepenen en van den secretaris van het gerecht aan de classis te Utrecht opgezonden.

Ds. Halma verklaarde „dat de papisten sooveel vryicheyt gebruicken in 't gaen nae haere paepsche vergaderingh nae Slootdyck als oyt vor desen” en „daertoe ooc de paep Heymenberch seer vrijelyck en stout gaet ende komt in deze plaetse”. Een poging bij den Maarschalk om deze vrijheid te beteugelen had geen succes, waarna een rekest aan H. Ed. Mog. gezonden werd;

Intusschen werd Heymenberch nog stoutmoediger en zich beroepende op een brief van den Apost. Vicaris, trok hij een groot gedeelte van de Abcouder parochie tot Slootdijk, onder voorwendsel dat pastoor van Delden oud was en geen eigen kerk had.

Deze onverkwikkelijke geschiedenis deed bij pastoor van Delden de maat overloopen zoodat hij den tijd gekomen achtte om een

gemeente te verlaten waar hij altijd was gedwarsboomd en tegengewerkt. Hij vroeg zijn ontslag en droeg onder hoogere goedkeuring de parochie over aan zijn kapelaan Joannes Vennix. De pastoor werd huiskapelaan op Berkenrode bij Haarlem en leefde nog 20 jaar.

De dienst werd in dien tijd in boerenwoningen en schuren en dikwijls ook op de hofstede Overstigt, eigendom van den gezant van Polen, Molo, gehouden.

Het rampspoedige jaar 1672, toen een groot gedeelte van ons land door het Fransche leger veroverd was, toen volgens de geschiedschrijvers de regeering radeloos, het land reddeloos en het volk radeloos was, bracht over Abcoude een groot onheil.

Op den 7en November kwamen 500 Fransche soldaten, grootendeels met trekschuiten, uit Utrecht en legerden zich tusschen Baambrugge en het slot. Midden in den duisteren winternacht trokken zij met brandende fakkels naar Abcoude en staken onder vervaarlijk geschreeuw de (nu Gereformeerde) kerk en de huizen in brand en begonnen tegelijkertijd te rooven en te plunderen. In de vroegen morgen tusschen 3 en 6 uur geleek Abcoude een vuurzee. Doodelijk verschrikt vluchtten de meeste dorpelingen met vrouwen en kinderen halfgekleed op het ongergelopen land, dat grootendeels bevroren was. Meer dan 100 huizen, schuren en stallen stonden in brand. Sommige inwoners, waren door schrik verbijsterd achtergebleven en verbrandden in hunne woningen, terwijl anderen, die gevlucht waren door de soldaten achterhaald en aan de staarten der paarden gebonden, naar Utrecht gevoerd werden.

De bezetting van het fort, onder bevel van Graaf Joan Maurits van Nassau, was te zwak om de Franschen te verdrijven maar loste onophoudelijk seinschoten om hulp. Eenige uren later kwamen dan ook eenige soldaten uit Weesp, maar bij hunne komst waren de Franschen reeds met hun buit afgetrokken.

De Staatsche soldaten begonnen toen mede te helpen om den brand van de kerk, die op twee plaatsen brandde, te blusschen, doch van het dorp kon slechts een derde gedeelte nog gered worden. Abcoude was zóó duchtig verwoest en vernield, dat een tijdgenoot verklaarde, dat men Abcoude in Abcoude moest zoeken.

Nadat de Franschen vertrokken waren, werd de klok geluid

en keerden de meeste dorpelingen, waarvan velen gedurende den nacht tot aan de knieën in het water hadden gestaan, naar het dorp terug en hielpen nog bij het blussingswerk.

Vele jaren daarna stonden de menschen nog te sidderen en te beven als zij terugdachten aan al de ellende, welke zij in dien verschrikkelijken nacht hadden uitgestaan.

In de aantekeningen van pastoor van Aelst, die een poosje als kapelaan bij pastoor Vennix heeft dienstgedaan, wordt medegedeeld, dat toen de Franschen het dorp Abcoude in brand gestoken hadden, omdat de brandschatting geweigerd was, pastoor Vennix met het H. Sacrament of Venerabel in de hand de Franschen tot in het midden van het dorp tegemoet ging en ootmoedig pardon verzocht voor het dorp in den naam van Hem, die in „dat Hijligh” tegenwoordig was, en dat de commandeerende officier zijne mannen toen gelastte terug te keeren en niet verder te branden. Pastoor Vennix ging daarna met eenige mannen naar de groote kerk, die reeds begon te branden, en hiep ijverig mede om den brand te blusschen.

Ook in den staat van priesters, door den provicarius Joseph Cousebant opgemaakt, wordt vermeld, dat pastoor Vennix de fraaie kerk en een groot deel van het dorp van den brand heeft gered en daardoor bij de Protestanten in hooge achting stond en grooter vrijheid genoot.

De pastoor liet, nadat de Franschen uit de provincie Utrecht vertrokken waren, aan het einde van het dorp een schuur timmeren, die door hem als kerk gebruikt werd, zonder dat hij hierin door de Protestanten bemoeijkt werd.

De Maarschalk van het Nederkwartier dacht er echter anders over. Op zekeren dag kwam hij met een vrachtschuit naar Abcoude, stoorde de bijeenkomst, en nam alles wat zich in de schuur bevond mede, zoodat de schuit volgeladen weer vertrok.

Door bemiddeling van den gezant van Polen zonden de parochianen toen een verzoekschrift aan den Stadhouder Willem III en lieten hierbij uitkomen, dat de pastoor het dorp gered en de groote kerk voor afbranden bewaard had.

Willem III, die den gezant vriendelijk ontving, beloofde dat de zaak weldra in orde zou komen.

De bemoeiingen van den Prins, die in 1672 te Abcoude was geweest en collator was van 2 vicariën aldaar, hadden gunstige gevolgen, want kort daarna werd door den fiscaal namens de

Staten van Utrecht aan pastoor Vennicx medegedeeld, dat hij vergunning kreeg om in stilte en binnen de muren vrij en ongehinderd den Kath. Godsdienst uit te oefenen, evenwel onder beding dat aan de Gereformeerden geen aanstoot werd gegeven. Tevens werd hem streng verboden om voortaan geld of andere geschenken aan den Maarschalk te geven voor de vrijheid om godsdienstoefenigen te houden! Na dien tijd werd nooit meer iets betaald en de dienst werd nooit meer gestoord.

De houding van den Maarschalk verschijnt hier wel in een eigenaardig licht, trouwens ook in andere plaatsen werd wel een oog dicht gedaan, wanneer er slechts geofferd werd.

Men kon het toenmalige Roomsche kerkje slechts door een gang bereiken, verscholen als het was achter kleine huisjes en rondom omgeven door een schutting. Het stond in de nabijheid van de tegenwoordige pastorie, ongeveer waar nu het wasch- en koetshuis in den tuin is gebouwd.

Vele parochianen te Baambrugge liepen intusschen over naar pastoor Heymenberch te Loenersloot, terwijl de welgestelde familie Barchman Wuytiers op de buitenplaats Paddenburg te Baambrugge er een kapel, door een huiskapelaan bediend, op nahield. Soms deed pastoor Vennicx hier dienst, zeker bij afwezigheid van den kapelaan Joannes Terstege.

Op de klachten van pastoor Vennicx kwam de Apostolische vicaris naar Slootdijk, waarna de pastoors overeenkwamen, dat het gedeelte tusschen Loenersloot en de buitenplaats Meerlevelt door beiden bediend zou worden.

In het gerecht van Abcoude-Baambrugge zaten toenmaals 3 schepenen van Abcoude en 4 uit Baambrugge. Drie hunner en de secretaris waren Katholiek. Tengevolge van een verzoekschrift uit Abcoude werd in 1678 door Ged. Staten bevolen, dat er voortaan 4 schepenen uit Abcoude en 3 uit Baambrugge in het Statengerecht zouden zitten en werd dientengevolge een Gereformeerde schepen uit Baambrugge door den Maarschalk uit zijn eed en ambt ontslagen.

Ook bestond er in dien tijd te Abcoude een Katholieke kostschool, waarvan de meester met zijn kostleerlingen getrouw naar de Mis ging. Over een en ander werd op de Z. Holl. Synoden geklaagd, maar het werd nooit verboden.

Tengevolge van oneenigheid tusschen den pastoor en zijne parochianen gingen nogmaals vele Kath. Baambruggers over

naar Loenersloot. De pastoor ondervond veel tegenwerking van zijn parochianen en ofschoon de Apost. Vicaris beloofde hem te helpen, kon deze daaraan geen gevolg geven, omdat hij door de Regeering niet werd toegelaten en buitenslands moest blijven.

Joannes Vennix overleed op 4 Maart 1716 nadat hij 44 jaar pastoor te Abcoude was geweest. Pastoor Theodorus Ignatius van Aelst, die hem opvolgde, schrijft op het titelblad van het door hem aangelegde doopboek, dat hij geen doopboeken van zijne voorgangers had gevonden, omdat door de onrustige tijden verzuimd was die bij te houden, of door de onachtzaamheid van de erfgenamen waren verloren gegaan. Echter waren door een klopje — door hem in zijn Latijnsch opschrift *filia devota* genoemd — de namen van de gedoopten in de laatste 25 jaren opgeteekend.

Pastoor van Aelst heeft zich voor de parochie zeer verdienstelijk gemaakt. Hij was klaarblijkelijk nogal met aardse goederen gezegend, athans het overblijvende gedeelte van de pastoretuin en de armenhuisjes, (later eigendom van de Kath. kerk) werden door hem en zijne familie aangekocht. Ook stelde hij groot belang in de geschiedenis van de parochie en hij heeft vele belangrijke feiten opgeteekend.

De financieele toestand van de parochie was echter niet schitterend, zoodat de pastoor de eerste zeven jaren van zijn verblijf te Abcoude geen enkele maal de hem beloofde jaarlijksche toelage van *f* 400.— uitbetaald kreeg. Door de afscheiding der Baambruggers was het aantal communicanten zeer verminderd, terwijl de inkomsten uit de fundaties slechts *f* 3.— bedroegen. Alles moest uit vrijwillige bijdragen bekostigd worden.

Langzamerhand ging het echter beter, de inkomsten stegen voortdurend, zoodat men geregeld jaarlijks aan den pastoor *f* 400.— kon uitbetalen en hem bovendien nog vrij turf kon geven.

Het aantal communicanten nam toe, het kerkje werd eenigszins verfraaid en de bezittingen uitgebreid, dank zij ook de mildheid van den pastoor.

Van tegenwerking was geen sprake meer, want pastoor van Aelst was algemeen bemind en werd zelfs lid van Kapittel te Haarlem.

Hij overleed op 14 Oct. 1761 in den ouderdom van 82 jaren, nadat hij de parochie ruim 45 jaar gediend had. Zijne nage-

dachtenis werd als die van een braaf en deugdzaam man door de dorpelingen in eere gehouden.

Door den nuntius werd nu benoemd Joannes Kolck, een Rotterdammer, die zich dadelijk beijverde voor een nieuw en waardiger kerkgebouw, omdat het oude gebouwtje bouwvallig was geworden. Hij ging naar den Maarschalk te Utrecht om toestemming voor het bouwen te verkrijgen. Reeds een maand later bracht Mr. van Nes, de advocaat van den Maarschalk, de toestemming, maar deed, profiteerende van de gelegenheid, tevens het verzoek, dat de steenen op „zijn Edelens moeders steenoven genaamd Duynkerken te Zuilen” zouden gehaald worden, aan welk verzoek later voldaan werd.

Spoedig werden plannen gemaakt voor de nieuwe kerk, die volgens de vergunning den vorm van een huis moest hebben evenals de andere Roomsche kerken in de provincie. Eenige maanden daarna werd de eerste steen gelegd en een jaar later in 1772 was de kerk gereed. De bouw had ongeveer f 11000.— gulden gekost.

Pastoor Kolck, die zelf belangrijk had bijgedragen overleed 3 jaar later. (9 Febr. 1775).

Zijn opvolger, Joannes Baptiste Muijzers bleef slechts 8 jaar te Abcoude en werd opgevolgd door den pastoor van Lutjebroek: Joannes Driesman.

Deze heeft aangeteekend, dat op 22 September 1787 de Pruisen met groote woede in het dorp Abcoude zijn gevallen met plunderen en rooven. Het waren, zegt hij, troebele, nare en gevaarlijke tijden.

In de notulen van het gerecht van Abcoude staat vermeld, dat pastoor Driesman reclameerde omdat hij in de dorpslasten was aangeslagen. Hij vond dien aanslag onbillijk en verzocht ontheffing omdat zijne voorgangers ook altijd vrij van belasting waren geweest. Pastoor Driesman vond een gewillig oor, hij kreeg dadelijk vrijdom van belasting, maar tevens werd besloten om den predikant der Gereformeerden ook van de betaling van dorpslasten vrij te stellen.

Ten gevolge van de Staatsregeling en de publicatie van het intermediair bewind der Bataafsche Republiek van 1798 wenschten de Katholieken van Abcoude wegens hunne relatieve meerderheid gebruik te maken van het daardoor verkregen recht om de Gereformeerde kerk en kerkgoederen te naasten.

De Gereformeerden geraakten, zooals zij mededeelen „door deese geheel onverwagte Demarche van hunne Roomsche medeburgeren in eene bekommerende en verlegen omstandigheid". Wel waren zij bereid om de kerk, die toen voor hunne gemeente veel te groot en bovendien zeer tochtig was, af te staan, maar er waren geen fondsen om een nieuwe kerk te bouwen, zoodat hun kerkdienst allicht gestaakt had moeten worden.

Hierdoor ontstond eenige wrijving, zoodat om meerdere verwijdering te voorkomen en processen te vermijden, door het Ge-recht werd voorgesteld om den bestaanden toestand te bestendigen. De Katholieken konden hiermede geen genoegen nemen en werden den 4 April 1799 door naasting eigenaars van de kerk. Volgens de toen gemaakte overeenkomst werden de kerk en de daarbij behoorende goederen bij minnelijke schikking getaxeed op f 8195.12, doch het kerkgenootschap, dat de kerk naaste, moest de sommen betalen, waarmede kerk en pastorie bezwaard waren tot een gezamenlijk bedrag van f 7563.09.

De schulden waren dus nogal aanzienlijk, doch de Gereformeerden zullen, nadat de kerk door de Franschen in brand was gestoken heel wat te herstellen hebben gehad, zoodat het geen wonder is, dat eene kleine gemeente langen tijd daaronder gebukt ging. Bovendien hadden zij den toren, die in 1705 door den bliksem getroffen was, bijna geheel moeten vernieuwen.

Na aftrek van de schulden bleef er dus f 632.03 over, waarvan aan de Katholieken wegens 748 zielen f 394.14 en aan de Gereformeerden wegens 450 zielen f 237.9 toekwam.

Voorloopig werd aan de Gereformeerden vergund om hunne godsdienstoefeningen in de kerk te blijven houden, terwijl de predikant tijdelijk in de pastorie mocht blijven wonen.

De Gereformeerden verkregen daarna de beschikking over grond in den tuin van den heer Duquesne en hadden eenig geld bijeengebracht om daarop een houten kerk of kerkloods te bouwen, maar zij maakten geen haast om met bouwen te beginnen omdat, zooals op hunne vergaderingen werd medegedeeld, de Katholieken de kerk en de pastorie nog niet in ontvangst wilden nemen.

Zoo bleef de zaak eenige jaren hangende, ofschoon zowel de Katholieken als de Gereformeerden naar een goede oplossing verlangden.

Intusschen waren de bepalingen weer veranderd en was de

tijd verstreken om de kerk in bezit te kunnen nemen.

Ofschoon in den beginne de zaak door wederzijdsch wantrouwen en de slechte tijdsomstandigheden werd bemoeilijkt, kwam er toch spoedig eene oplossing die beide partijen bevredigde.

De knoop werd flink doorgehakt. De Gereformeerden betaalden een som van *f* 800.— aan de Katholieken, die op de plechtigste en krachtigste wijze afstand deden van de rechten, die zij door naasting van de kerk en pastorie verkregen hadden. Zoo kwam er een einde aan den pijnlijken toestand, die reeds heel wat kwaad bloed gezet had.

Het Departementaal Bestuur van Utrecht, dat kort daarna de overeenkomst bekrachtigde, liet dan ook niet na de verwachting uit te spreken, „dat het wederzijds door beide gezindheden zoo billijk als edelmoedig geëindigd verschil van stonde af aan aanleiding zal geven ter vernieuwing en bevestiging van de goede harmonie en verstandhouding onder alle ingezetenen van Abcoude.

Hiermede zijn wij aan het einde der 18e eeuw genaderd. Terwille van de plaatsruimte in dit jaarboekje zijn sommige gedeelten van de geschiedenis min of meer ingekrompen moeten worden en moet de verdere geschiedenis voorloopig nog achterwege blijven.

Baanbrugge, Oct. 1926.

J. G. Th. GREVENSTUK.

INHOUD.

1.	Naamlijst van het Bestuur	blz.	V
2.	Naamlijst van de leden	„	VI
3.	Jaarverslag van den Secretaris	„	XI
4.	Rekening van den Penningmeester	„	XIV
5.	In memoriam Dr. J. A. Portengen	„	XV
6.	In memoriam Mevr. H. W. J. Schaap-v. d. Pek	„	XVIII
7.	Verslag van de excursie naar Montfoort	„	XXII

8.	Oranje en Weesp in 1672, door E. van Beek	„	I
9.	Zijdebalen, een Vechtsche Lustwarande, beschreven door een tijdgenoot, door Mr. Ds. J. W. Verburgt	„	7
10.	De Parochie van de H.H. Cosmas en Damianus te Abcoude, tot aan het einde der 18e eeuw, door J. G. Th. Grevenstuk	„	15
